

Ytlike bledsiden oer Frysketael- en skriftekennisse

<https://hdl.handle.net/1874/234789>

mm 11265

Br. 1891. I, 22.

De Agt N. 7

YTLIKE BLEDSIDEN OER FRYSCHE TAELEND SKRIFTEKENNISSE.

Friesche Volksalmanak. Jaargangen 1884 tot en met 1891. Leeuwarden, A. Meyer.

Mr. Ph. van Blom, *Beknopte Friesche Spraakkunst van den tegenwoordigen tijd.* Joure, R. P. Zijlstra, 1889.

F. Buitenrust Hettema, *Bloemlezing uit oud-, middel- en nieuwfriesche geschriften.* Leiden, E. J. Brill, 1887-'90.

For hús en hiem. Tiidskrift for it Fryske húsgezin. Jiergongen 1888-'91. Ljouwert.

Slyucht en Ryucht. Rym en Onrym. Bolsert, G. M. Märckelbach, 1890.

Ook de lezer die geen Fries is, en hy die de Friesche taal niet kent, begrijpt toch, uit bovenstaanden Frieschen titel, zonder groot bezwaar, dat dit opstel bestaat uit „eenige (ettelike) bladzyden over Friesche taal- en letterkunde.” En dit is in der daad het geval.

Volgens recht en rede zoude deze verhandeling, deze aankondiging en beoordeeling van eenige Friesche werken, de Friesche taal- en letterkunde betreffende, ook in de Friesche taal geschreven moeten zijn. Dit zoude, uit den aard der zake voortgesproten, niet anders dan geheel eigenaardig en volkomen gepast wezen. Immers zal ook een Nederlander in het algemeen, voor zyne volksgenooten over Algemeen-Nederlandsche taal- en letterkunde schryvende, dit in het Hoogduitsch doen, of in het Engelsch? Neen — maar in het Nederlandsch, zoo als het ook zijn moet. Een opstel echter, in de Friesche taal geschreven, zoude in dit tijdschrift niet op zyne plaats wezen; zekerlik zoude 't voor alle On-Friesche lezers van *De Tijdspiegel* nagenoeg onleesbaar, grootendeels onverstaanbaar zijn. En zoo ben ik dan, als Fries over Friesche taal- en letterkunde schryvende, maar dit doende voor Algemeen-Nederlandsche lezers, genoodzaakt my daartoe van de Friesche taal te onthouden, van de Algemeen-Nederlandsche taal my te bedienen.

Dat ik dit nu toch onder eenen Frieschen titel doe, neme d'On-Friesche lezer goedwillig op als eene geringe, zy 't eigenlijk ook gants onwezenlike voldoening aan de Friesche gevoelens, aan de Friesche neigingen, die zoo levendig en sterk in mijn gemoed zich gelden laten. En ik ben ook nog niet eens genoegzaam voldaan met dezen Frieschen titel alleen. Integendeel, waar het my (om met de Leeuwarders te spreken) *noecht en foecht*, 't is te zeggen, waar het my voegt of past, en het my alzo behaagt of genoegen geeft, daar zal ik in dit opstel nu en dan vryelik sommige Friesche taal-

formen en woorden, uitdrukkingen en zinwendingen gebruiken. Als ik dan daar by maar zorg drage dat die weinige Friesche invoegselen den On-Frieschen lezer voldoende verstaanbaar zijn, of verstaanbaar gemaakt worden — my dunkt (en ik hope 't), dan zal men ook deze kleene te-gemoet-koming aan mynen Frieschen eigenaard my ten goede willen houden. Wel! ik zal, zoo doende, zoo veel te eenvoudiger en ongekunstelder, zoo veel te natuurliker, en dus zoo veel te beter schryven kunnen. En dat komt dan van zelve der zake, die ik behandelen zal, te bate. En den lezer ten goede.

Een man zy wat hy is, maar hy weze 't vryelik, open, rondborstig en ten volle. Een echte Fries, slecht en recht zich gevende gelijk hy is, geldt drie maal meer, dan dat hy als een nagebootste, halfbakken Hollander voor het licht komen zoude.

De adeloude Friesche taal en heure letterkundige beoefening heeft, even als alle wereldsche zaken, heure verschillende tijdperken van bloei en van verval gehad. Sedert den overouden beginne van het Friesche volksbestaan, en gedurende alle middeleeuwen, was deze schoone en welluidende sprake, zoo rijk in oude vormen, en daarom zoo belangrijk voor den Germaanschen taalvorscher, by de Friesen in wezen als de eenige, de algemeene volkstaal. Toen, als nu, was deze edele en liefelike sprake den Frieschen volke van herten dierbaar als het voornaamste en eigenste waarmerk van der Friesen afsonderlik volksleven, als de gemoedelikste uitinge van hunnen volksgeest, van hunne volksziele.

Né, wy litte nes tael net farre,
 Jimmer hâlde wy se yn ear:
 Sûnder 't Frysk nin Fryske seden,
 Sûnder 't Frysk nin Friesen mear (*).

Deze woorden van hunnen dichter GERBEN COLMJOEN zijn, en waren steeds, allen echten Friesen als uit het herte gegrepen, drukten aller overtuiging uit.

Van den overouden beginne, en door al de middeleeuwen henen, heerschte de Friesche taal in Friesland onbeperkt, als spreek- en schrijftaal beide, in kerk en school, by de mannen van de wet en van den gerechte, zoo wel als in het dageliksche leven, by stedeling en dorper. By den edelman en hoofdling op stins en state, by den eigenerfden boer op zyne sate, by den aanzienliken burger en koopman en by den handwerksman in de steden, als by den geringen huisman en arbeider ten platten lande — op zee en binnenwaters als op klei en veen, op heide en *greide* (weiland) — by den geleerden monnik in zyne stille kloostercel, als by den ruwen krijchsman en partyganger — by iedereen, overal en altijd. Op het einde der middeleeuwen echter deden zich reeds enkele voorboden van heur verval als schrijftaal bemerken. En in het begin van den nieuwen tijd, in de eerste helft van de zestiende een leed zy heure eerste en zwaarste nederlaag. Eerst op staatkundig gebied, reeds terstond na den jare 1500, onder de korte en fel bestredene regeering der Hertogen van Saksen, en door den invloed dier vreemde vorsten. In dien tijd toch werd in Friesland, als zoogenoemde kanselary-taal, den zelfden

(*) Neen, wy laten onze taal niet varen, altijd houden wy haar in eere: zonder het Friesch geene Friesche zeden, zonder het Friesch geen Friesen meer.

form van Nederduitsch ingevoerd, die ook reeds in de oostelike Friesche gewesten, in Groningerland en Oost-Friesland, en verder op aan Weser en Elve, als schrijftaal burgerrecht verkregen had. Deze, sterk naar het Plat-Duitsch van noordelik Duitschland overhellende taalform, in der Friesen penne nog rykelik met Byzonder-Friesche woorden en vormen vermengd, en waarop de toenmalige schrijftaal van Holland en andere Nederlandsche gewesten, althans aanvankelik, geen invloed had, bleef in Friesland als schrijftaal in zwang tot den tijd van de Unie van Utrecht, toen de Friesche gouen bewesten Eems, de zoogenoemde Nederlandsch-Friesche gewesten, zich met Holland en de andere Noord-Nederlandsche gewesten tot één statenbond voor goed en nau verenigden. Ten gevolge dier Unie raakte het oostelike Nederduitsch in Friesland in onbruik, en werd langzamerhand vervangen door, geleidelik veranderd in het westelike Nederduitsch of het Dietsch, het welk, steeds meer en meer verhollandscht, eindelijk als Algemeen-Nederlandsche taal tot op den dag van heden de geijkte schrijftaal der Nederlandsche Friesen is, gelijk het Hoogduitsch voor de Friesen beoosten de Eems.

Door den invloed van dat oostelike, niet Hollandsche Nederduitsch, en regelrecht daar uit voortgekomen, onstond in de grootste Friesche steden, gedurende den loop der zestiende eeu, die sterk met allerlei Friesche bestanddeelen doorwerkte mengelsprake, die, al had zy in de drie eeuven van heur bestaan steeds in vermeerderde mate den invloed van het Hollandsch te verduren, toch nog tot op den dag van heden, onder den niet juistten naam van „Stad-Friesch” (*Stedsk*), als de dageliksche spreektaal der Friesche stedelingen (behalven te Sloten, IJlst, Hindeloopen en Staveren en gedeeltelik te Workum) afsonderlik in wezen gebleven is.

Een tweede, niet minder hevige slag als die in het staatkundige, ontving de Friesche taal op kerkelik gebied, weinige jaren later, ten tyde der kerkherforming, en als onmiddellik gevolg daar van. De Katholyke kerk had der Friescher tale steeds de krone op het hoofd gehouden. De Geesteliken der oude Moederkerke, echte Friesen als zy vast allen waren, hadden in hunne sermoenen, en in d'uitoefening van hun herderlik ambt, in hun dagelikschen verkeer met hunne gemeentenaren, steeds en uitsluitend de oude Friesche taal gebruikt. Maar de kerkherforming, onmiddellik uit Duitschland, en middellik ook uit Vlaanderen en Brabant naar Friesland overgekomen, en ten deele ook door Duitschers en Vlamingen in Friesland ingevoerd, bracht daar de Nederduitsche preek in zwang, en gaf den volke eenen Nederduitschen Bybel in handen. Hadde men den Bybel toen ook in het Friesch overgezet, de Oud-Friesche taal ware misschien gebleken nog krachtig genoeg te zijn in het gemoed van de Friesen dier dagen, om den slag, die haar op staatkundig gebied door de Saksische hertogen toegebracht was, te boven te komen. Zy ware dan misschien ook als boeketaal, als geijkte schrijftaal, in schier onafgebrokene voortzettinge, nog tot ons overgekomen. En hoe geheel anders zoude 't, dien ten gevolge, er dan heden ten dage in de noordoostelike Nederlanden en in noordwestelik Duitschland uitzien! Hoe gants anders ook op staatkundig gebied! Immers die instandhouding van het Friesch zoude heuren weerslag in allerlei zaken, door alle de Nederlanden, ja in geheel Germaniën, duidelik hebben doen gevoelen, en veleerlei onberekenbare

gevolgen gehad hebben. Dit is waarlik eene koene gedachte, die zich breed en schoon laat uitspinnen!

Maar, al was de kerkherforming in het algemeen der Friescher tale ongunstig — by de Doopsgezinden, by de volgelingen van den byzonder Frieschen herformer MENNO SIMONS, van den man die zelf, als Katholyk priester en pastoor te Pingjum en te Witmarsum, ongetwyfeld in het Friesch nog zyne sermoenen zal gehouden hebben — by de Doopsgezinden had de geheele beweging op kerkelik gebied, had hunne nieuwe form van Godsvereeniging een meer byzonder Friesch aanzien en voorkomen als by de Herformden. Trouens, de richting waarin de Friesche herformer den stroom der nieuwe denkbeelden op godsdienstig gebied leidde, had, uit den aard der zake, voor de Friesen, althans in de zestiende eeu, de meeste aantrekkelijkheid. Ook de geheele inrichting der kerkelike zaken by de Mennisten, te weten in sterk democratischen geest, strookte byzonder wel met der Friesen aard. De Mennisten vertegenwoordigden, als 't ware, het byzonder Friesche bestanddeel in de kerkherforming. Geen wonder dan ook dat in het laatst der zestiende eeu een vierde, ja een derde deel van alle Friesen tusschen Flie en Lauers, en ook een aanzienlik getal in de andere Friesche gewesten, in Noord-Holland, Groningerland en Oost-Friesland, der Doopsgezinde belydenis aanhing.

Nu hadden de Doopsgezinden ook wel geen Frieschen Bybel, zoo min als de andere Protestantische Friesen, maar MENNO SIMONS, DIRK en OBBE PHILIPS en andere voorgangers en oudsten, zoogenoemde bisschoppen der eerste Doopsgezinden, zelve Friesen zijnde en in Friesland tot Friesen sprekende en preekende, hebben daartoe ongetwyfeld de Friesche taal gebezigd. En hunne eerste volgelingen, de eenvoudige en veelal ongeletterde liefdeprekers of vermaners, Friesen in Friesland, hebben hun ook daar in zekerlik nagevolgd. En dit zal, althans ten platten lande in Friesland, gewis wel tot in de zeventiende eeu stand gehouden hebben. Sporen daar van bleven althans by de Oud-Menniste gemeente te Balk in Friesland, nog tot deze eeu in wezen. Immers als de eenvoudige liefdeprekers by die gemeente, buiten de preek om, iets aan hunne gemeente hadden mede te deelen, deden zy dit wel in het Friesch. Ook de voorzanger aldaar kondigde het gezang af in het Friesch, tot de gemeente sprekende: „*Hwa biljeaft mei to sjongen, siikje op folio sa folle*” (wie belijft mede te zingen, zoeke op folio zoo veel) (*).

Maar de Herformde kerk, weldra de heerschende in Friesland, heeft met de Friesche taal nooit rekening gehouden, althans niet in geijkten zin. Natuurlik echter was de taal die de Friesche predikanten in Friesland van den kansel spraken, geenszins zuiver Nederlandsch. Neen, maar tot in het begin der zeventiende eeu zal zy wel grootendeels Friesch geweest zijn. Recht en rede schreven dit den predikers reeds voor. Immers zoude in die dagen zekerlik geen vierde deel der Friesche toehoorders anders hunnen leeraar verstaan hebben. Ten jare 1618 verdedigden de Friesen, by monde van hunnen afgeveerdigde ter Synode te Dordrecht, den Franeker hoogleeraar SIBRAND LUBBERTS, zelve een Fries uit Langwarden in Butjadingerland, hunne zienswyze dat het voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud, *du*, door de Friesen gemeenlik uitgesproken *dou* (*du bist*), den Friesen in hunne taal byzonder

(*) Zie J. J. HONIG, *Het gezangboek der gemeente te Balk*, voorkomende in de *Doopsgezinde Bydragen* van Prof. Dr. J. G. DE HOOP SCHEFFER, jaargang 1887.

eigen, in de statenvertaling van den Bybel gebruikt moest worden, in plaats van *gy* (*gy zijt*), zoo als de Hollanders en andere gewestelingen wilden, en doorzetterden ook. Ja, nog tot in het laatst der vorige eeu, zelfs tot in het begin dezer negentiende eeu waren de kanselredenen in Friesland rykelyk met Friesche woorden en zinwendingen doormengeld, en was ook de Friesche, of, zoo men wil, de algemeen Oud-Nederlandsche uitspraak der klanken, vooral der *ui-* en *ij-*klanken als *u* en *i*, op den kansel *geenszins zeldzaam*. Omstreeks den jare 1820 sprak een der oudste Herformde predikanten te Leeuwarden nog op deze wyze van den predikstoel (*).

De echte Friesche taal, in volkomenen form en geheel naar den eisch, heeft echter ook nog in deze eeu, by de godsdienst oefeningen in een kerkgebou der Herformden in Friesland weêrklonken. En wel by monde van Dominus RINSE RINSES POSTHUMUS, een Tonnaarder, die van den jare 1815 tot 1859 Predikant was te Waaksens en Brantgum in Dongeradeel. Deze geleerde en zeer bekwame Friesche taal- en letterkundige, een ware Stand-Fries en vurig voorstander der Friesche taal, heeft eenen tijd gehad, toen zyne Friesche geestdrift op 't meeste gloeide, dat hy, by de godsdienst oefeningen in de kerke, de afkondiging van den tekst, van psalmen of gezangen, en wat hy anders in het byzonder aan zyne gemeente mede te deelen had, in het Friesch deed. Men zegt, dat hy zelfs het voornemen opgevat hadde om zyne geheele prediking, enz. in het Friesch te houden, ook de psalmen in het Friesch, volgens de beryminge van GYSBERT JAPICX en van ALTHUYSEN, door de gemeente te laten zingen; en dat hy daar toe verlof van de Synode verzocht, maar niet verkregen hadde. Wel! ik begrijp niet welk gegronde bezwaar men tegen eene weerdige verkondiging des Evangelies in het Friesch kan gehad hebben! — Sedert zijn ook twee der Evangelien, dat van St.-MATTHEUS en dat van St.-LUCAS in de Friesche taal overgezet geworden; en ik heb niet vernomen dat iemand, Fries noch vreemdeling, daaraan ergernis genomen heeft. Wel het tegendeel. Ook zijn de Friesche psalmen door hunne overzetters wel degelyk bestemd geweest om by de godsdienst oefeningen gebruikt te worden. Dit blijkt my uit d'omstandigheid dat zy geheel in de zelfde maat gezet zijn als de Nederduitsche psalmen by de Herformden in gebruik, en dus op de zelfde wyzen gezongen worden kunnen. Maar dit blijkt my vooral ook hier uit, dat Dominus JAN ALTHUYSEN, die zelf een gedeelte der psalmen

(*) Trouens, in de vorige en nog diep in deze eeu kwam het in al de noordelike en oostelike gewesten van Nederland, waar de volkseigene spreektaal zoo aanmerkelijk afwijkt van het geijkte Nederlandsch of van het Hollandsch, in de dorpskerken nog overal en veelvuldig voor, dat de Predikant, zelf een inboorling dier gouden zijde, op den kansel in meerdere of mindere mate de gouspraak, altijd met weerdigheid, gebruikte. Ook zeer te recht, naar myne meening. Vooral de Groningerlandsche Predikanten, aan de Groningsche hoogeschool opgeleid, deden dit in sterke mate; en de Oost-Friesche en Bentheimsche en Drentsche niet minder. My zijn nog voorbeelden daar van bekend. En nog heden doen dit eveneens de oudere Geesteliken der Katholyken in onze zuidelike gewesten, maar vooral in de Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche gouden van Zuid-Nederland; het meest nog wel in West-Vlaanderen en in het Vlaamsch-spreekende deel van Frankrijk. Nog voor weinige jaren hoorde ik in de hoofdkerk te Brugge zulk eene prediking van het begin tot het einde; eene heerlike Evangelie-verkondiging van eenen Katholyken Geestelike, deftig en met groote weerdigheid, geheel volgens het West-Vlaamsche taaleigen en naar de West-Vlaamsche uitspraak voorgedragen. Het was zoo schoon en welluidend als weerdig en gepast, en voor d'aandachtig luisterende Christenschare zeker zeer doelmatig en doeltreffend. En daar komt het, by deze zaak, ten slotte toch maar op aan — niet waar?

in het Friesch overbracht, en die den geheelen Frieschen psalmbundel ten jare 1755 in het licht gaf, daarop eene kerkelijke goedkeuring gevraagd heeft en verkregen van de Klassis Dokkum der Nederduitsche Herformde Kerk, waar van hy, als Predikant *op 'e lytse Hjouer*, dat is te Hiaure in Dongeradeel, lid was. Deze goedkeuring is, voor zoo verre my bekend, de eenigste oorkonde in de Friesche taal opgesteld, die ooit, van ambtswegen, door de Herformde kerk of door enig ander kerkgenootschap in Friesland, na de kerkherforming uitgegeven is. Als zoodanig is zy zekerlik zeer merkwaardig, en uit dien hoofde moge zy hier een plaatske vinden. Zie hier dat zeer eigenaardige stuk.

GOEDKEURINGE.

Dizze Psalmen for zoa fier dy yn Friessche Rym brogt binne trog dy Wyze, in Eerwurdige Man J. ALTHUYSEN, hadde Wy trog læst fin 't Classis fin Doccum mey oondagt neyzyoen, in mey opmerking trog læssen; Wy hadde der yn alle saken byfuwn næt allinne oerienkommende mey dy Leere fin uwz Tzerke, mar æk toa uwz forwondering byspeurd, dat it mæst dy eygenste wurden binne; Uwz tinkt, dat dit wurk heel stigtelyk is, in wakkere nuttig, dat alle Lieuwe, dy disse tael kinne, dit boek lezze, of it nog tyenje mogte toa delsettinge fin trotze minschen, toa ônderwyezinge fin ienfâddige, toa opwekkinge fin trage, toa forsterkinge fin zwakke, toa forlyagtinge fin dy næt witte, in æk toa træst fin forleegene, in bydroefde Sondaers; dat is ten minsten it winskjen fin

JODOCUS HERINGA, in WILHELMUS COLUMBA,
Pastôr yn Droegham. Pastôr toa Morra (*).

Eene dagteekening ontbreekt. Maar ongetwyfeld is dit stuk te Dokkum in, of kort vóór het jaar 1755 opgesteld.

Deze uitstap op Friesch kerkelik gebied is eigentlik wel wat te lang uitgevallen, enkel voor een invoegsel in het beloop dezer verhandeling. Ik heb dit onderwerp echter opzettelik eenigszins uitvoerig behandeld om den Lezer er op te wyzen, dat de Friesche taal ook op godsdienstig en kerkelik gebied gelding heeft, en om dezen of genen op te wekken op dit gebied meer nasporingen te doen. Haasten wy ons nu om terug te keeren tot ons eigentlik onderwerp, en den draad van ons eigentlik betoog over de geschiedenis der Friesche taal

(*) Wat stijl en zuiverheid van taal, en wat de spelling betreft, is dit stuk verre van onberispelik, ofschoon dit dan ook al niet meer dan vele dergelyke stukken uit dien tijd, in de Nederlandsche taal opgesteld. Het luidt, vertaald, aldus:

Deze Psalmen, voor zoo verre zy in Frieschen rym gebracht zijn door de wyze en eerweerdige man J. ALTHUYSEN, hebben wy op last van de Classis van Dokkum met aandacht nagezien, en met opmerkzaamheid doorgelezen; wy hebben daar in alle zaken beronden niet alleen overeenkomende met de leer onzer kerk, maar ook tot onze verwondering bespeurd, dat het meestal de zelfde woorden zijn; ons dunkt, dat dit werk zeer stichtelik is, en byzonder nuttig, dat alle lieden, die deze taal kennen, dit boek lezen, of het nog dienen mochte tot vernedering van trotsche menschen, tot onderwyzing van eenvoudigen, tot opwekking van trage, tot versterking van zwakken, tot inlichting van hen die niets weten, en ook tot troost van verlegene en bedroefde zondaren; dat is ten minsten de wensch (het wenschen) van JODOCUS HERINGA, Pastoor (Predikant) te Droegham en WILHELMUS COLUMBA, Pastoor te Morra.

en letteren te hervatten, in d'eerste helft der zestiende eeu, waar wy hem lieten slippen.

In die jaren dan nam het verval in de Friesche taal en letteren als met reuzenschreden zyn beloop. Wel hielden nog sommige Stand-Friesen, zekerlik wel het meest onder de leden van die oude, adellijke geslachten en aanzienlike maagschappen, die aan de Moederkerke trou bleven, en die de Oud-Friesche overleveringen op allerlei gebied in eere hielden, zoo als b.v. de edele WIGLE VAN AYTTE, van Swichum, nog der moedertale de hand boven 't hoofd, zoo veel ze konden. Maar — heuren ondergang, althans als geijkte schrijftaal, konden zy niet meer keeren. Met den jare 1550 had zy, als zoodanig, volkomen uitgediend. En de Unie van Utrecht in heure gevolgen, waarop boven reeds gewezen is, bevestigde dien ondergang ten volsten.

Sedert leefde het Friesch, honderd jaren lang, nog slechts voort enkel als spreektaal, zy 'tdan ook in vry algemeenen zin, en in alle standen der bevolking, zelfs de aanzienlike kringen, vooral die der edellieden ten platten lande, niet uitgesloten. Maar, nu zy niet meer door geleerden en door mannen van smaak in taal- en letterkundigen zin beoefend werd, verloor zy in dit tijdvak van 1550 tot 1650 veel van heure oorspronkelijkheid, van heure zuiverheid in klanken, van heure volledigheid in vormen. In der daad, een tijdperk van treuriger verval en dieper vernedering als die honderd jaren omvatten, heeft de Friesche taal nooit gekend, en zal zy ook nooit weêr beleven. Maar aan het einde daar van, omstreeks de helft der zeventiende eeu, kwam er verandering en veel verbetering. Toen leefde en werkte GYSBERT JAPICX, de groote Friesche dichter, te Bolsward, van ouds de kunstzinnigste stad in Friesland, en waar de schoone kunsten bloeiden als nergens elders binnen der Friesen landpalen. En deze geniale man, verheven als dichter, en uitmuntende als taalkenner, verhieft door zyne schoone versen en door zynen verderen letterkundigen arbeid, de Friesche sprake weer uit haar verval. Hy bracht de versmade op nieu tot eere, de vernederde op nieu tot aanzien, by landzaat en vreemdeling, zoo dat zelfs een taalgeleerde Engelschman, FRANCISCUS JUNIUS, naar Bolsward kwam om van GYSBERT JAPICX het Friesch te leeren — zoo dat zelfs BILDERDIJK anderhalve eeu later, 's mans gedichten nog in het Nederlandsch overbracht. Met GYSBERT JAPICX is het eerste en treurigste tijdperk van verval voor de Friesche taal voor goed ten einde en afgesloten.

Het ligt geenszins in het bestek van dit zeer beknopte overzicht der Friesche taal- en letterkundige geschiedenis, om hier GYSBERT JAPICX's werkzaamheid ten bate zyner tale, nader en eenigszins uitvoerig t'ontvouwen. Genoeg — deze voortreffelijke man behoeft niet alleen de Friesche taal voor meerder verval, hy opende haar ook een nieu tijdperk van tier en bloei. Ware GYSBERT JAPICX niet geweest, de Friesche taal, enkel voortsukkelende als volkssprektaal, en al meer en meer ontaardende, hadde wellicht, gelijk in Oost- en Weser-Friesland, te nauer nood het einde der vorige eeu nog beleefd. Zy ware smadelik verloren gegaan, even als dit het geval geweest is in die oostelike Friesche gouen aan Eems en Weser, waar des dichters woord en letter niet doordrong. De Friesen, te recht in het behoud hunner tale het leven van hunnen volksgeest, de bekroning hunner volkseigenheden, het waarmerk van hun afsonderlik volksbestaan erkennende, hebben in hunnen „Master GYSBERT” eenen hunner grootste mannen te eeren.

O, by ues sin for 't Riucht end Sliucht,
 Sy stees ues tael ues diûr!
 Hia 's d'Ingel dy ues hoedsje kin
 Tsjin freämdsins skerpe kloer.
 Forgeaten wy ues spraek (God jow,
 Dy dei brekk' nimmer oan),
 Mei Fryske sin end aerd wier 't dien,
 De Fryske namme stoarn (*).

Navolgers had GYSBERT JAPICX wel, maar toch geen een die hem op zyde streven kon. Gelukkig was dit, voor het blyvend herstel der Friesche taal, ook niet noodig. Immers de geest des grooten meesters vervulde eene geheele eeu. Nog ten jare 1755 gaf Dominus JAN ALTHUYSEN eenen bundel Friesche gedichten in het licht, gedeeltelik van hem zelve, gedeeltelik van zynen vader SYMEN JANS, met eene Friesche beryminge der psalmen (hier boven, reeds vermeld), alles in onmiddellike aansluiting aan GYSBERT JAPICX's dichtwerk, en ook alles, voor zoo veel die dichters vermochten, in GYSBERT JAPICX's geest en schryfwyze. Maar dit was dan ook, in het tijdvak dat tusschen de jaren 1650 en 1760 besloten ligt, en dat het tijdvak van GYSBERT JAPICX heeten moet, de laatste onmiddellike nagalm der klanken, door dien meester weêr opgewekt. (Immers, by het begin der herleving van de Friesche letteren in deze eeu, volgden sommigen, onder anderen de dichters RINSE R. POSTHUMUS, REIN BAUKES WINDSMA en J. C. P. SALVERDA aanvankelijk wel in meerdere of mindere mate GYSBERT JAPICX's dichttrant en spelwyze; maar dit hield geen stand.)

Het tijdperk van droevig verval der oud-volkseigene zeden in 't algemeen in Friesland, en in al de Nederlanden even als in geheel de zoogenoemd beschaafde wereld, door den heilloozen Franschen wind van allerlei verderfelike leeringe, die in de laatste helft der vorige eeu over onze vlakke velden begon te gieren, door den heilloozen geest van ongeloof en omwenteling die toen een groot deel van ons volk op den doolweg bracht, die de Nederlanden op den rand, ja over den rand van ondergang leidde — dat zelfde tijdperk van verval op allerlei volkseigen gebied, bracht ook der Friesche tale in het byzonder eene nieuwe nederlaag. De lust tot letterkundige beoefening dier taal was in die jaren, en in de twee eerste tientallen jaren dezer eeu, zeer gering. Toch was de vernedering der taal in dit tweede tijdvak van heur verval niet zoo diep als in het vorige. Daar waren toch steeds enkele mannen, elkanderen by hunne opkomst en by hun afgaan als 't ware de hand reikende, die de Friesche letterkunde niet lieten sterven, al hoe zy kwijnde. Zelfs valt de bloeitijd van Prof. EV. WASSENBERGH's werkzaamheid op dit gebied, juist midden in dien tijd, omstreeks den jare 1800. Maar, al was die werkzaamheid op zich zelve ook nog zoo verdienstelik, en al spreidde die hoogleeraar der Franeker hoogeschole ook nog zoo veel

(*) GERBEN COLMJOEN, *Fryske namme, sin end tael.*

O, by onzen zin voor het „Recht en Slecht” (Rechtschapen en eenvoudig, de Friesche, eigentlik Oud-Bolswarder kenspreuk), zy steeds onze taal ons duur (dierbaar)! Zy is de Engel, die ons kan behoeden voor den scherpen klau van den zin voor het vreemde. Vergaten wy onze taal (God geve dat die dag nimmer aubreke), met den Frieschen zin en aard ware het gedaan, de Friesche naam gestorven.

geleerdheid en belesenheid ten toon, opwekking, begeestering voor het volk ging er niet van hem uit. En zoo had zijn werk ook nagenoeg geene beteekeenis voor den bloei der taal in volksaardigen zin.

Had het eerste tijdperk van verval der Friesche taal, vóór den tijd van GYSBERT JAPICKX, eene volle eeu, ja, van den allereersten beginne af ook wel anderhalve eeu geduurd, het tweede tijdvak, waar in de vernedering geenszins zoo diep was als in het eerste, duurde ook niet zoo lange; slechts zestig jaren ongeveer, van 1760 tot 1820. Immers, na dat in het heilryke jaar 1813 de smadelijke overheersching der Franschen een heugelik einde genomen had, en hunne nederlaag ten jare 1815 in de gezegende velden van Waterloo volkomen bevestigd geworden was, verhief zich in alle Germaansche landen op nieu de adeloude, volkseigene en volksaardige geest, vry en blyde, heilrijk ende liefelik. Ook in Friesland. En van alle Nederlandsche gewesten eerst en meest in Friesland.

Diûr, ynljeaf Heitelând!
Hest' neare tiden hawn,
Nou bist' wer fry.
Dy hüent nin wrigge mear,
God joech dy Willem wer,
End mei him lok end ear
For slaverny (*).

Die herleving van den volksgeest vond in d'eerste plaatse heure uitdrukking, als 't ware heure belichaming, in de heropkomste, in den vernieuwen bloei der Friesche taal. En deze beweging ging eerst en meest uit van de gebroeders HALBERTSMA van Grou — eerst en meest van den gevoelvollen en gemoedeliken, van den zanglustigen en zangveerdigen dichter „*Doctor EELTSJE*,” en van den diepzinnigen en scherpgeestigen proza-schryver en taalgeleerde „*Dominy Joost*”; in mindere mate en slechts aanvankelijk ook van „*Keapman Tsjalling*”. Met het optreden der gebroeders HALBERTSMA, als Friesche taal- en letterkundigen nooit volprezen, is het tweede tijdperk van verval voor de Friesche taal geeindigd, en begint een nieu tijdvak van bloei en roem voor de oude taal der Friesen, een tijdvak dat nu nog, na zeventig jaren, ten volsten in stand gebleven is, en dat met alle recht het tijdperk der HALBERTSMA's heeten moet.

O! niet enkel alsof, of omdat, alleen zy de eersten en aanvankelijk de eenigsten zouden geweest zijn die de Friesche taal en letteren weêr ophieven uit heur verval, na de verdryving der Franschen uit ons land, en voorloopig (helaas! slechts voorloopig!) ook van den Franschen geest uit ons volk. Neen — want de zelfde blyde geest van het vernieuwde Germaansche zelfbewustzijn dier dagen, die den HALBERTSMA's aanvuurde tot hunnen baanbrekenden arbeid, vervulde en ontgloeide ook de herten van andere Friesche mannen, die eveneens met nieuwen moed naar de half-versletene Friesche penne grepen, eveneens met nieuwen lust de half-ontstemde snaren der Friesche harpe herstelden en in zuivere klanken deden herklinken. Reeds zijn er een paar van dezen op bladzyde 8 hiervoren genoemd. Maar, al hoe verdienstelik het streven dezer

(*) J. C. P. SALVERDA, *Oan 't Heitelând*.

Duur (dierbaar), innig bemind Vaderland! Hebt Gy nare tyden gehad, nu zijt Gy weer vry. U hoont geen dwingeland (dwangjuk) meer, God gaf U WILLEM weêr, en met hem geluk en eer, voor slaverny.

eerste tijdgenooten en medestanders der HALBERTSMA's ook ware, zy volgden in dichttrant en spelling te veel het voetspoor van GYSBERT JAPICX. En daar in vond het volk van 1820 geen behagen meer; ook kon het daar niet meer mede terecht. Dit bleek vooral ook by eene nieuwe, volledige uitgave van GYSBERT JAPICX's werken, door Dr. E. EPKEMA bezorgd, en, door dien geleerde met een geheel boekdeel zeer belangryke en uitgebreide taalkundige aantekeningen, als een degelijk woordenboek, verrijkt, ten jare 1821 in het licht verschenen. Immers, de eenvoudige en ongelletterde Fries, van het begin dezer eeu, met de Friesche letterkunde nagenoeg geheel onbekend, kon GYSBERT JAPICX's versen te nauer nood maar lezen en verstaan. Te recht oordeelden dan ook de gebroeders HALBERTSMA dat de spelwyze en de dichttrant van GYSBERT JAPICX in de zeventiende een t'huis behoorden, maar voor de negentiende ongeschikt waren. Te recht zagen zy in dat zy de schrijftaal in een ander spoor moesten leiden, dat zy haar eene nieuwe, ruime baan openen moesten. Zy braken dus volkomen met de oude overleveringen uit het tijdperk van GYSBERT JAPICX; zy wreven en schreven, zy dichtten en zongen, zy betoogden en leerden op hunne eigene wyze, die tevens echt volkseigen en volksaardig was, en in hunne eigene, door hen zelve ingevoerde spelwyze. Zoo openden zy ten jare 1822 met de eerste uitgave van hunnen onovertroffen *Lapekoer*, hun volksaardigste werk, een volksboek in den waren zin des woords, hunne letterkundige loopbaan. Geen Friesch boek heeft onder de Friesen ooit zoo veel opgang gemaakt als dit; maar ook geen Friesch boek heeft ooit zoo veel opgang, instemming, toejuiching, navolging verdiend als juist deze zelfde *Lapekoer* *sen Gabe-Scroar*. En de uitkomst heeft bevestigd dat de HALBERTSMA's den juiststen weg hadden betreden en dien aan anderen gewezen, om de Friesche taal op te beuren, en tot vroeger nooit gekenden taal- en letterkundigen bloei te brengen.

Even min als ik hier voren in dit opstel de letterkundige werkzaamheid van GYSBERT JAPICX den Lezer nader en in byzonderheden heb voorgesteld, even min kan ik dit hier doen, wat de gebroeders HALBERTSMA betreft. Genoeg zy het, hier te melden dat hun eerste werk *De Lapekoer* vele, ook aanmerkelijk vermeerderde uitgaven beleefde, en door andere geschriften, grootendeels in gelyken volksaardigen geest geschreven, als *Twigen uut ien âlde stamme*, *Leed in Wille in de Flotgerzen* en *De Jonkerboer* gevolgd werd. En eveneens zy het genoeg hier zoo kort mogelijk te roemen dat de eenvoudige, zangryke, dikwijls zoo hertroerende schoonheid van Dr. EELTJE's gedichten steeds meer en meer uitblonk, even als het schoone, kernachtige proza van Dominus JOOST, om hier ter plaatse te zwygen van de groote, geheel ongemeene taalgeleerdheid van den laatstgenoemden. Beiden hebben zy, vol begeestering, zoo wel in vereeniging als ieder op zich zelve, jaren lang, tot het einde van hun leven, hunne beste vermogens ten bate der Friesche taal- en letterkunde aangewend. In hunnen tijd, voor hunnen tijd en volgens hunnen tijd hebben zy nog in meerdere mate, en nog heilryker voor de Friesche taal gewerkt als GYSBERT JAPICX, hun zeventiende-eeusche voorganger, in, voor en volgens zynen tijd gedaan heeft. Zy vervullen eveneens, en met niet minder recht, eene eereplaats in de ry der groote mannen van Friesland. Ook hen komt van den nazaat eere en lof toe en dankbaarheid. En die wordt hun dan ook door niemand onthouden, door alle Friesen volop en van herten toegebracht.

De HALBERTSMA's vonden al spoedig vele navolgers, weldra by tientallen —

misschien wel een honderdtal. En de ryen hunner volgelingen, steeds weêr aangevuld, schryden nog altijd voort in onverminderden getale, op de banen door het roemryke broederpaar hen geopend. De kleinheid, de beperktheid van het gebied der Friesche taal in aanmerking genomen, en tevens de omstandigheid dat heure beoefening in letterkundigen zin louter liefhebbery is, kan men met recht en rede beweren, dat er in geen taal ter wereld zoo veel geschreven wordt in volksaardigen zin. Natuurlik is ook op dit groote aantal Friesche schryvers van deze eeu het spreekwoord toepasselik, dat alle hout geen timmerhout is. Maar al is dan de letterkundige en de dichterlike weerde van het gene sommige Friesche schryvers voor 't licht brengen, ook uiterst gering — kaf schuilt er toch niet onder dit koorn; met godslasterlik, of vuil en liederlik, of opzettelik ziel- en zin-bedervend geschrjff heeft, tot voor weinige jaren, en voor zoo verre my bekend is, nog geen Fries zyne taal onteerd. Daar voor acht de vroede en eerbare Fries zyne eerbare moedertaal te goed. Moge dit zoo blyven!

Het zoude ons veel te verre voeren, wilde ik hier ook maar enkel de namen vermelden van de besten onder dit groot aantal Friesche dichters en prozaschryvers, of ook maar zeer oppervlakkig hunne werken bespreken. Toch kan ik het niet van my verkrygen hier de namen ongenoemd te laten van den geleerden TIEDE ROELOFS DYKSTRA, van HARMEN SYTSES SYTSTRA den taalherformer, van den zangryken dichter JAN GELINDE VAN BLOM, van den vermaarden WALING DYKSTRA, die, met TIBBE GEERTS VAN DER MEULEN de volksaardigste is, den volke 't meest bekend; van den smaakvollen, verdiensteliken tooneeldichter TJEERD RITSKES VELSTRA, van TJALLING EELTJES HALBERTSMA en PIETER JELLES TROELSTRA, twee veelbelovenden uit den jongsten tijd, die, door het gene zy reeds in 't licht deden verschynen, als letterkundigen recht geven op de hoopvolste verwachtingen. En zekerlik bega ik met dit namen noemen eene onbillikheid tegenover vele anderen, wier namen ik hier niet vermeldde, maar die, 't zy als dichters 't zy als prozaschryvers geenszins by de genoemden achterstaan. Want in der daad, de Friesche letterkunde van deze eeu kan zich met het volste recht beroemen op heure talryke, verdienstelike beoefenaars, op meesters, beheerschers en kenners der taal, op ware dichters vol edel gevoel en zangryke welluidendheid, op kernachtige prozaschryvers vol geest en gloed, op volksmannen, die, ook als schryvers voor het in Friesland zoo druk bespeelde volkstoonen en als sprekers op de geliefde *winterjûdenochten* (*), den rechten volkstoon weten te vinden, en dien met weerdigheid en beleid weten te gebruiken.

(*) *Winterjûdenocht*, dat is: Winteravondgenoggen, is de naam dien men in Friesland geeft aan openbare byeenkomsten op winteravonden, overal in steden en dorpen, ja zelfs wel onder de Friesen in Holland (te Amsterdam, Haarlem, Leiden, enz.) gehouden; en waar dan een of meer bekende Friesche volksmannen hunne oorspronkelike Friesche *stikken*, in rym en onrym, voordragen — dikwijls met veel volksaardige en goedlachsche geestigheid, en meestal tot overgroot genoegen der talrijk saamgestroomde, gretig luisterende schare. Waarlik, veel begeestering, veel opwekking, veel goed-gevolg voor de Friesche zaak, is er van deze *winterjûdenochten* uitgegaan. WALING DYKSTRA, als *winterjûdenocht-man* onovertroffen, is daar mede begonnen, en heeft die *gearkomsten* eene lange reeks van jaren gehouden, zoo wel op zich zelve en aleen, als in gezelschap en medewerking van anderen (TIBBE GEERTS VAN DER MEULEN, GERBEN COLMJOEN, die later Archivaris Bibliothecaris van Friesland is geweest, AUKE BOONEMMER.) En DYKSTRA gaat daar mede nog steeds voort zy het ook by het klimmen zyner jaren, minder als vroeger. Ook heeft hy in den laatsten tijd, onder de jongeren, weêr navolgers gekregen, als B. S. HYLKEMA, H. B. KYLSTRA, en anderen.

Het tijdperk der HALBERTSMA's, van 1820 tot op heden, ofschoon een samenhangend geheel uitmakende, heeft zoo wel jaren van vernieuwen en vermeerderden bloei gekend, als jaren van stilstand en verslapping. Ook hebben zich onder de Friesche schryvers van dit tijdperk verschillende geestesstroomingen geopenbaard. En tevens zeer verschillende richtingen in taalkundig opzicht, waarover ik, verder in dit opstel, nog nader het een en ander hoop mede te deelen. Sommige tientallen jaren kunnen roemen in geleerde en bekwame mannen, die, vol geestdrift en toewyding, de Friesche taal en heure beoefening bevorderden, en die daarin by hunne tijdgenooten met het beste gevolg slaagden. Dan, als hungeest had uitgewerkt, kwam er weêr een tijdvak van stilstand, tot er daarna weêr een geslacht opstond van jongere taal- en letterkundigen, die het werk der ouderen voortzetterden op hunne eigene wyze, en met vernieuwd goed-gevolg.

Nadat alzoo de geestdrift, door de HALBERTSMA's opgewekt, by vele Friesen bekoeld was, ook al door de min gunstige wyze waarop sommige navolgers der HALBERTSMA's de Friesche taal voor laffe en flauwe grapperyen misbruikten, kwam er by de oprichting van het *Selskip for Fryske tael- en skriftekennisse* (Genootschap, genootschap, voor Friesche taal- en letterkunde), ten jare 1844, een nieu en bly leven onder de Friesche schryvers en lezers. En groote veranderingen en verbeteringen waren hier van het gevolg; veranderingen en verbeteringen, zoo wel wat het gehalte en d'innerlike weerdye aangaat der Friesche geschriften, als wat de taal op zich zelve, heure zuiverheid, heure welschryving (*orthographie*) en heure spelling betreft. De eenvoudige maar degelijke, echt Friesche geest van mannen als TIEDE ROELOFS DYKSTRA en HARMEN SYTSES SYTSTRA, en hunne groote taalgeleerdheid beheerschten eenige jaren lang het leven der Friesche taal, en drukten als 't ware eenen eigenen stempel op heure letterkunde. De uitgave van jaarboekjes en tijdschriften (*), grootendeels nog heden in leven, was almede, middellik of onmiddellik, een gevolg van hun streven. En hetgeen die tijdschriften, vooral in de eerste vijf-en-twintig jaren van hun bestaan boden, strekte der Friesche taal- en letterkunde tot groote bate. Het werd dan ook door de Friesen op nieu

Een gants byzonder, schier weemoedig genoeg is het voor den waren Fries, zulk een *winterjâdenocht* by te wonen in eene plaats buiten Friesland, b. v. hier ter stede, te Haarlem (of eene Friesche tooneelvoorstelling te Amsterdam). Daar vindt men dan alle Friesen die daar wonen, trouw opgekomen, ouden en jongen, aanzienliken en geringen, *finen* en *grouen*. Eene byzondere stemming bezielt allen; 't is als of allen verwant ziju, als of men by eene groote maagschaps-byeenkomst ware. Vriendelijke begroetingen, ja lachjes en handdrukken worden over en weêr met wederzijdsche begeestering gewisseld, en allerlei herinneringen aan 't *âlde Heitelând* opgefrischt, ook tusschen lieden die in geenerlei betrekking tot elkanderen staan, maar die elkanderen als *lândsljue* herkennen. En nooit wordt het Friesche volkslied „*Frysk bloed, tjoch op!*” met zoo veel geestdrift gezongen als dan, en daar. Menschen met een gevoelig herte en een ontvankelijk gemoed, smelten schier weg in weemoedig genot. In gulle blaue oogen heb ik een traantje zien opwellen, dat met een beschaamd glimlachje weêr werd weggewischt; en schier pijnlike handdrukken, uit overmaat van hertelike genegenheid, ziju my op zulke avonden wel toebedeeld. En nergens en nooit heeft WALING DYKSTRA een dankbaarder gehoor, noch behalen zyne voordrachten ooit meer toejuichingen als by deze „Friesen in de verstrooiinge”.

(*) *Iduna*, langen tijd het eerste en degelijkste, ten jare 1845 opgericht en, sedert 1871 onder den naam *Forjit my net* (Vergeet my niet) vernieuwd, in onafgebrokene reeks voortgezet; *De Fryske Hûsfrijeun* (De Friesche Huisvriend); *De Rykoer* (De Bycnkorf), en *Swaanblommen* (Zwanenbloemen, de Friesche naam der bloemen van *Nymphaea alba*, wier bladen, pompebladen, op het Oud-Friesche wapenschild pryken), twee jaarboekjes, sedert 1845 en '49 tot heden jaar op jaar verschenen.

met welgevallen, instemming en geestdrift ontvangen. Menig veelbelovend jong letterkundige vond in die tijdschriften gelegenheid tot plaatsing zyner eerstelingen, uitblinkende door frischheid van geest en nieuheit van opvatting, en heeft, juist door d'aanmoediging en de verstandige leiding van TIEDE DYKSTRA en zyne medestanders, later, en tot nu toe, eene eervolle plaatse onder de Friesche schryvers ingenomen.

Al kunnen we nu hier ook al weêr de namen van al de medestanders van TIEDE DYKSTRA en van HARMEN SYTSTRA niet afsonderlik vermelden, de naam van een' hunner, van JACOBUS VAN LOON Jz., mag hier toch niet ongenoemd blyven, als medeoprichter van het *Frysk Selskip*, als de man, die, van den beginne af tot nu toe, eerst als *Skriuwer* (Secretaris), daarna, sedert den jare 1862, als Voorzitter van dat genootschap, steeds vervuld met grooten lust en yver, alles heeft gedaan wat in zijn vermogen was om den bloei van 't *Selskip*, den bloei der Friesche taal en letteren in 't algemeen te bevorderen. Zelf een zangrijk dichter, heeft hy door de samenstelling en uitgave van het Friesche Liederboek (*It Lietboek, Fryske sang mei pianolieding; Hearrenfean*, 1876) een moeielik werk, door hem met groote toewyding begonnen, met stalen vlijt en volharding, onder medewerking van den toonkunstenaar M. DE BOER, op uitmuntende wyze ten einde gebracht, der Friesche zake in 't algemeen eenen grooten dienst van veel beteekeenis bewezen, en menig *sjongsom* lied by de zanglustige Friesen ingang doen vinden, ook in die kringen, waar de Friesche taal anders weinig of in 't geheel niet beoefend wordt. — TIEDE DYKSTRA en HARMEN SYTSTRA zijn beiden jong gestorven; zy hebben, jammer! jammer! het werk zoo getrouelik, zoo vol geestdrift en beleid door hen begonnen, niet mogen voleindigen. Zy zijn ook by velen hunner tijdgenooten niet naar hunne groote weerdye in taalgeleerden zin geschat geworden, en buiten Friesland byna geheel onbekend gebleven — te echt Friesch eenvoudig en vroed als zy waren om zelve hunnen lof uit te bazuinen. My, die reeds als knaap door eenen hunner geleid werd op de bane der Friesche taal en letteren, my zy de eere gegund hier weemoediglik en dankbaar eenen nederigen lauerkrans te vlechten om de roemryke namen dezer troue Stand-Friesen!

Na hunnen dood verflauden sommigen hunner medestanders in yver. En anderen, al bleef hunne toewyding ongebroken, konden door gebrek aan de noodige kundigheden op het gebied der Friesche taalgeleerdheid, de herforming der Friesche tale in taalkundigen zin door DYKSTRA en SYTSTRA begonnen, niet voortzetten; zy verlieten de baan, waarop die meesters hun waren voorgegaan. Ik zelve, in den volsten zin des woords een leerling van TIEDE DYKSTRA, was by zynen dood nog slechts een twee-en-twintigjarige jongeling, en nog geenszins by machte hunne taak op myne schouderen te nemen; te minder, wyl mijn levenspad toen buiten mijn Friesche vaderland verliep.

Spoedig na dat aan DYKSTRA en SYTSTRA het Friesche vaandel, dat zy zoo eervol hadden hoog gehouden, ontfallen was, openbaarde zich onder de Friesche letterkundigen eene tegenstroaming ten opzichte van den Oud-Frieschen form waarin deze kloeke geleerden het negentiende-eusche Friesch te recht herschapen hadden. Ook werd het gehalte van de voortbrengselen der Friesche letterkunde weêr gaande weg minder en minder. De eerste geestdrift had weêr uitgewerkt; verflauing en verslapping volgde. En al viel ook de hoofdwerkzaamheid van GERBEN COLMION, als Friesche taal- en letterkundige geenszins onverdienstelik, in dit tijdvak — al bleef ook het *Selskip* bestaan en

in werking — al bleven ook de tijdschriften in wezen, het blyde, frissche, jonge leven dat de jaren van 1850 tot 1865 vervuld had, kwam tot kwyning, en de schoone uitingen daar van waren te niet gegaan. Behalve het gene de vruchtbaarste der Friesche schryvers, WALING DYKSTRA, nog voor en na in het licht gaf, viel het byzonderste wat er nog in de jaren na 1865 en vooral na '70 uitkwam, op het gebied der tooneellitteratuur, uit den opgewekten geest en de welige, willige penne van TJEERD RITSKES VELSTRA en anderen. VELSTRA, een smaakvol man, heeft met eenige anderen die met voorliefde voor het tooneel schreven en nog schryven, als SJOUCHE HYLKES HYLKEMA, C. D. VAN DER WEG en JACOB HEPKEMA (die der Friesche taal ook ingang in zijn nieuwsblad verschafte) (*), T. G. V. D. MEULEN, enz., de beoefenaren der tooneelspeelkunst, in Friesland zoo talrijk, grooteliks aan zich verplicht, wyl hy en zyne bovengenoemde medestanders hen, in gewenschten overvloed, oorspronkelijke, echt Friesche, degelijke en in zedelijk opzicht niet afkeurenswaardige tooneelspelen dichtte.

Scheen het wel alsof tusschen de jaren 1870 en 1880 de Friesche taal- en letterkunde weer zoetjens aan op heure lauere zoude insluimeren, al spoedig na laatstgenoemd jaar kwam er verandering.

Vernieuwd en nieu leven begon zich te openbaren, als een voorbode van de vele en goede geschriften, sedert dien tijd weer verschenen. Een Jong-Friesland begon zich te roeren, en het nog bestaande Oud-Friesland trad op nieu, met vernieuwen lust, mede ter Friescher bane. Eenige jonge Friesche dichters en rymers toch, wier namen tot dus verre weinig of niet bekend geweest waren in de Friesche letterwereld, brachten hunne eerstelingen samen, en gaven die in éenen bundel vereenigd, onder voorgang van twee hunner, van PIETER JELLES TROELSTRA en ONNO HARMENS SYTSTRA, in het licht, onder den titel *It jonge Fryslân (Hearrensean, 1881)*. En twee van de bekendsten, tevens van de volksaardigsten onder de oudere Friesche dichters en schryvers, WALING DYKSTRA en TIBBE GEERTS VAN DER MEULEN, gaven eene *oarde en folle formeardere* (tweede en veel vermeerderde) uitgave in het licht van hunne *Doaze fol âlde snypsnaren (Frjentsjer, 1882)* — dat is eene versameling van *bernerymkes, berneboarteryen, jongfolkswille, riedlingen, âlde lieten, sprekeworden en yette mear* (kinderrijmpjes, kinderspelen en kinderboert, vermakelikheden van jonge lieden, raadsels, oude liederen, spreekwoorden en nog meer), kortom, van alles wat men heden ten dage onder den naam van *Folklore* samenvat, en met zooveel yver achterhaalt. Van deze twee belangryke geschriften heb ik reeds in jaargang 1883 van dit tijdschrift, onder den titel *Uit Friesland*, eene aankondiging, nadere beschrijving en beoordeeling gegeven. Dies verwijs ik den belangstellenden Lezer daar heen.

Later verschenen uitingen en openbaringen van het vernieuwde Friesche taal- en letterkundige leven in het jongst verloopene tienjarige tijdvak, grootendeels en voornamelijk bestaande uit de werken, waarvan de titels aan het hoofd van dit opstel geplaatst zijn, wil ik hier wat nader den Lezer ontvouwen. En daar toe heeft het geheele, zy 't dan ook uiterst beknopte overzicht der Friesche taal- en letterkunde, hier voren medegedeeld, als inleiding moeten

(*) *Nieuw Advertentieblad*, Heerenveen, J. HEPKEMA. Dit zoogenoemde *Hepkema's Krantsje*, in zuidelijk Friesland veel verspreid, heeft vele belangryke zaken in Friesche letterkunde en in Friesche geschiedenis en oudheidkunde, op verdienstelijke wyze onder het Friesche volk gebracht.

dienen. Voor den On-Frieschen Lezer, in Holland en Vlaanderen, in Gelderland en Brabant en in de andere Nederlandsche gewesten, die in den regel gantselik onbekend is met de taal- en letterkunde der Friesen, moge dit overzicht eene aanleiding wezen om aan deze belangryke volkseigene zake meer aandacht te schenken, als haar tot nog toe wel van d' On-Friesche Nederlanders ten deel gevallen is. Het geldt de goede zake van het oudste, roemrijkste, byzonderste en ongetwyfeld merkwaardigste deel des geheelen Nederlandschen volks.

Zoo men het hedendaagsche tijdvak in het leven der Friesche taal- en letterkunde door eenen byzonderen naam kenmerken wilde, dan zoude men daar aan gevoegelik den naam van „het wetenschappelijke tijdvak” geven kunnen. Immers heden ten dage openbaart er zich in de Friesche taal- en letterkunde eene byzondere strooming in wetenschappelijke richting. De taalkunde vooral wordt met vernieuwen yver wetenschappelik beoefend; en eveneens de oudheidkunde en geschiedenis. Ook de schryvers, die op het gebied der fraaie letteren blyven, leggen tegenwoordig veelvuldig aan hunne geschriften eene degelijkheid ten grondslag, die op wetenschappelijke kennis steunt. Dit verschijnsel is grootendeels nieu in de geschiedenis der Friesche taal- en letterkunde. Die richting trad althans in vroegere tijdvakken weinig of niet op den voorgrond. Het is een zeer heugelik verschijnsel, en de Friesche zake wordt daar grooteliks by gebaat. Ook dan, waneer sommige Friesen, om aan hunne geschriften eenen ruimeren kring van lezers te verschaffen, voor d' openbaarmaking van hunne Friesch-wetenschappelijke onderzoekingen de Algemeen-Nederlandsche taal, en niet de Friesche gebruiken. En evenzeer dan, waneer vreemdelingen, niet-Friesen, zich aan de beoefening der Friesche wetenschappen wyden, en de uitkomsten hunner navorschingen in hunne eigene, Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche talen beschryven. Dit is in de laatste tien jaren herhaalde malen voorgekomen.

De hooge vlucht, die de beoefening der byzonder-Friesche volkseigenheden in wetenschappeliken zin, en byzonderlik die der Friesche taalkunde in het laatste tiental jaren genomen heeft, vooral ook door de toewyding van vreemden, van niet-Friesen, is voor de Friesen zelve zekerlik zeer aangenaam en streelend.

Ja wel! — maar dit legt hun ook de verplichting op, in deze zake zich niet door vreemden overvleugelen te laten, maar om zelve in d' eerste plaatse met vernieuwen yver de handen aan den ploeg te slaan, en de goede zaak van hun land en volk te dienen.

En dat doen zy. De werken, wier titels aan het hoofd van dit opstel vermeld staan, kunnen het getuigen.

Deze vijf werken hebben allen dit gemeen, dat zy, elk naar zynen byzonderen aard, van degelik gehalte zijn. En eveneens dit, dat zy allen zeer eenvoudig en nederig zich voordoen, dat zy haast al te eenvoudig en nederig van voorkomen zijn, geheel zonder ophef voor den dag komen. Dit is geheel naar den volksaard der Friesen. Maar On-Friesen, die meer aan ophef, aan uiterlikheden hechten en gewend zijn, konden daardoor deze eenvoudige geschriften wel over het hoofd zien of anderszins niet hunner aandacht weerdig keuren. Om dat onverdiende lot te voorkomen, is het zekerlik nog zoo veel te noodiger, dat er hier in dit tijdschrift de aandacht der belangstellenden op gevestigd worde.

N°. 1, de Friesche Volksalmanak, verbindt in byzondere mate een nederig voorkomen, een eenvoudig uiterlik, aan inwendige degelijkheid. Een groot gedeelte van de opstellen die daar in voorkomen, ware zekerlik in groote en vermaarde wetenschappelijke tijdschriften aan taal, geschiedenis of oudheid gewijd, beter op zyne plaatse, als in de verschillende jaargangen dezer nederige volksalmanakken.

Ook de volksalmanakken in het algemeen hebben in sterke mate de wisselvalligheid van den tijdgeest en van de volksgunst ondervonden. Omstreeks den jare 1830 in de verschillende Noord-Nederlandsche gewesten door echt vaderlandsch-gezinde mannen met zooveel yver en toewyding op tou gezet, en door het lezende volk aanvankelijk met zooveel ingenomenheid ontfangen en gesteund, raakten deze jaarboekjes een twintigtal jaren later aan het kwynen. Sommigen stierven zelfs, waaronder van de besten, zoo als de Overijsselsche, die in wetenschappelijkheid zynen broederen overtroffen had. Slechts weinigen hielden stand, van den beginne tot in onze dagen; by voorbeeld de Geldersche, die van den jare 1834 tot heden in onafgebrokene reeks verschenen is. Ook de Friesche Volksalmanak stierf als een offer aan den tijdgeest, die sedert 1848 in de Nederlanden heerschte, en die vooral in de noordelijke gewesten zoo sterken invloed had, ten ongunste van zoo vele schoone en weerdige Oud-Friesche volkseigenheden. Wel trachtte men den kwynenden, toen hy ten jare 1853 als Nieuwe Friesche Volksalmanak verscheen, in nieuwen geest vernieuwen bloei by te brengen, maar verder als het jaar 1866 kon de tweede reeks dezer Friesche jaarboekjes het niet brengen. Toen stierf de Friesche Volksalmanak, waarvan de reeks der „Nieuwen” die der „Ouden” in belangrikheid niet had kunnen overtreffen, op dertigjarigen leeftijd, aan smadelik verval van krachten. De tijdgeest dier dagen was voor de beoefening der volkseigenheden en byzonderheden al te ongunstig.

Maar sedert kwam er verandering en verbetering. En, gelijk men overal in de beschaafde wereld weêr terugkeert tot zoo veel goeds en edels en schoons, dat velen reeds in hunnen vyandigen overmoed voor goed overwonnen, voor goed in het verledene verdrongen en verzonken waanden — zoo kwam er met de beoefening der volkseigene en volksaardige wetenschappen, met de vernieuwde belangstelling voor alles waar in een beter voorgeslacht geleefd had, ook eene herboorte der volksalmanakken. Niet enkel voor afzonderlike gewesten, maar zelfs voor afzonderlike steden, als Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage. Ook in Friesland kwam er blydelik een nieuwen leven op dit gebied, en de herboorte van den Frieschen Volksalmanak was daarvan eene wel-aangename uiting. En dat dit herboren jaarboekje aangemerkt moet worden als eene voortzetting van den ouden, niet van den „Nieuwen Frieschen Volksalmanak”, zoo als uit den titel mag afgeleid worden, strekt zekerlik tot zijn voordeel. Eenige welgezinde Friesen, de oude, reeds op bladzyde 13 hier voren genoemde J. VAN LOON Jz. nog met jeugdigen yver vooraan, deden ten jare 1884 de oude Friesche Volksalmanak weêr herleven, en kregen terstond krachtige medewerking van vele Friesche geleerden en letterkundigen, zoo wel van ouden als van jongen. Thans is met Nieuwejaar van 1891 reeds de achtste almanak dezer hernieuwde reeks verschenen, en liggen er acht van die eenvoudige boekdeeltjes met hunnen degeliken inhoud ter beoordeeling voor my.

De inhoud daarvan biedt veel verscheidenheid. Ook zijn de beste en be-

kendste namen op Friesch gebied, als die van de opstellers der verschillende bydragen, daar in vertegenwoordigd. Hooftsakelik bestaat die inhoud uit opstellen van geschied- en oudheidkundigen aard, en daar onder zijn er velen van byzondere belangrykheid, en die eervol getuigen van oorspronkelike opvattingen, van zelfstandige en nagezette navorschingen. Veel geringer in aantal en in weerde zijn de opstellen van taalkundigen aard. En de bydragen die meer byzonder vallen op het gebied der zoogenoemde fraaie letteren, het zy dezen in Friesch of in Nederlandsch gewaad voor den dag komen, zijn eveneens van geringe beteekenis. Niet te min vervullen zy ten volsten en ten besten heere taak om eene aangename afwisseling aan te brengen tusschen de andere opstellen van wetenschappeliken aard. Sommige opstellen die in het byzonder de geschiedenis behandelen van oud-adellike huizen (*staten*) en hunne bewoners, als die van Herjuwsma-state te Ferwerd (in jaargang 1884), van Ponga-state te Marrum (1885), van Ondersma-state te Hallum ('87), van Cammingha-state te Ferwerd ('88), allen door D. CANEGIETER beschreven, en van de state Hoxwier te Mantgum, in den jaargang van '90 beschreven door J. H. J. VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA, munten byzonder uit door degelikeheid en belangrykheid. Zy zullen den beoefenaren onzer geschiedenis en geslachtskunde zekerlik grooteliks behagen en van aanmerkeliken dienst zijn voor de geschiedenis van Friesland in het algemeen. Wy voegen daar by nog de opstellen van Mr. A. J. ANDRAE over *Het geslacht van Buma* (jaargangen '87 en '88), en over *Cyprianus Vomelius à Stapert*, den beroemden Frieschen geleerde ('91); verder die van den Groningschen Hoogheleeraar Dr. J. REITSMA over de *Stichting van Buweklooster* ('84), over *Het klooster Steenkerk in Eangwirden* ('90), enz.; van Dr. F. BUITENRUST HETTEMA, J. VAN LOON Jz. en den Hoogheleeraar Dr. H. HANDELMANN te Kiel, over „*Groote Pier*” (in '85, '86 en '87); van Mr. PH. VAN BLOM over de hoogst merkwéerdige en raadselachtige zoogenoemde *Gravinneweg* ('86 en '87) en over *De Middellzee* ('89); van Mr. J. DIRKS, naar aanleiding van eene oude muurschildering in de Domkerk te Munster, de vraag beantwoordende: *Hoe waren de Friezen in het midden der dertiende eeuw gekleed en gewapend?* enz. (in '89); van HENDRIK FENNEMA JR., over *Onrustige tijden te Sneek in 1783—1787* ('84); van J. HOGEMAN over *Het oude Graafschap Staveren* ('90); van SJOERD HAAGSMA, *Friesland ter zee* ('91) — allen eveneens degelike, zeer lezensweerdige opstellen, van nagezette studie getuigende. Eindelijk, byzonder op geslachtskundig gebied, eenige belangryke aantekeningen van HEERKE WENNING in jaargangen '87, '88 en '90; van J. HOGEMAN over *Marten Hantes* ('91), enz.

Zoo wy den geheelen inhoud dezer jaarboekjes niet willen afschryven, moeten wy ons zeer beperken in het vermelden der byzonderste opstellen die daar in voorkomen. Zoo kunnen wy slechts noemen op taalkundig gebied, een oud lied in de, thans nagenoeg verdwenene afsonderlike spreektaal van den dorpe Molkwerum, onder den naam *Molkorrer Sang* medegedeeld in jaargang '88 door Dr. F. BUITENRUST HETTEMA; verder een opstel van my zelve over *Friesche mans- en vrouwenamen in oorsprong en beteekenis* ('86); nog van HETTEMA bovengenoemd over *Volksetymologie* ('86); en eenige kleinere bydragen. Op oudheidkundig gebied leveren de Friesche jaarboekjes ons allerbelangrykste opstellen, onder anderen van den Leidschen geleerde Dr. W. PLEYTE, over *Voorwerpen uit Friesche terpen* ('86) en over *Schedelvereering in Friesland* ('88); van Dr. W. K. J. SCHOOR, over *Drinkwater-*

putten in de terpen ('88), en over *Merkwaardige urnen* ('87); van G. H. VAN BORSSUM WAALKES, *Mededeelingen uit een kerkeboek van Driesum* ('84); van Mr. A. TELTING, *Iets over de straffen by de oude Friesen* ('85), en velen meer. Ook eenige opstellen van my zelve, onder welke ik in het byzonder op *Bier en Bierdrinkers in Friesland* ('84), en *Opmerkingen by het doorbladeren van de Beneficialboeken van Friesland* ('89) meen te mogen wyzen.

Het een en ander dat men heden ten dage onder den naam van *Folklore* samenvat, zoekt men in den Frieschen Volksalmanak almede niet te vergeefs: bydragen van WALING DYKSTRA, *Trije Frjeunen* ('84), *In bernerymke sen Skiermûnts-aich* ('87), *It maibeamjen* ('90), *Skiermontseach* ('91); van TJIBBE GEERTS VAN DER MEULEN, *De trije Jonkers sen Birgum* ('88), *De Poppesteen en het Lichtmisbrood te Bergum* ('89); van J. HERMAN RIEMERSMA, *Eene begrafenis* ('90); ook van my zelve *Oude Volksliedjes* ('87), enz.

Al deze schryvers hebben er zich op toegelegd om droogheid, dorheid, vertoon van schoolmeesterachtige geleerdheid, geheel buiten hunne geschriften te houden, ofschoon de onderwerpen die zy behandelden, daar anders wel aanleiding toe gaven. Dit is voor den lezer zeer aangenaam, en komt den geheelen almanak byzonder ten goede. Velen ook zijn er daar te boven nog zeer wel in geslaagd om hunne opstellen in eenen aangenamen, lossen, soms ook geestigen en soms ook dichterliken trant te schryven, die den lezer vermaakt en boeit. Als voorbeelden noemen wy een opstel van Mr. PH. VAN BLOM, *Ongetiid* ('85), van J. H. J. VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA, *De state Hoxwier* ('90), en anderen. Ook ik zelve heb my beyverd myne bydragen byzonderlik in dien geest op te stellen. In hoe verre ik daar in geslaagd ben of niet geslaagd, staat niet aan my om te beoordeelen.

Uit deze gedeeltelike opsomming van den inhoud der Friesche jaarboekjes leide men niet af dat die bydragen welke ik onvermeld liet, van minder waarde zouden zijn als de genoemden. Dit is geenszins het geval. Maar ik heb my moeten beperken.

Dit achttal Friesche Volksalmanakken, waarvan we hopen willen dat het nog door menig achttal van gelyke of meerdere weerdig gevolgd worden zal, is wel nederig van voorkomen, maar mist toch geenszins eene eenvoudige netheid, die nog verhoogd wordt door sommige fraaie plaatjes. Onder anderen door dat van Herjuwsma-state, in jaargang '84, en van den schoonen steen die het graf dekt van den dapperen, roemruchtigen Frieschen edelman SEERP VAN GALAMA, in de kerke te Mantgum, in jaargang '90. Maar wat dezen werkjes aan uiterliken pronk ontbreken moge, wordt rykelik opgewogen door den degeliken, wetenschappeliken, schoonen inhoud. En is hun bestaan eene eere voor de Friesche geleerden en letterkundigen, een roem voor de Friesen in 't algemeen, nemen ze ook onder de volksalmanakken der andere Nederlandsche gewesten eene eereplaats in, — zy zijn toch buiten Friesland te weinig bekend. Daarom verblijdt het my te meer dat ik er hier de aandacht op vestigen kan van allen die, buiten Friesland, toch belang stellen in de geschiedenis, oudheidkunde, taal- en letterkunde van zulk een byzonder deel des Nederlandschen volks als de Friesen uitmaken.

Was er in de Friesche Volksalmanakken slechts weinig van Friesche taalkunde te vinden, niemand leide daar uit af, dat de wetenschappelik taalkundige beoefening van het Friesch in den tegenwoordigen tijd achterbaks

zoude geschoven zijn. Juist het tegendeel is waar! Juist wordt de Friesche taal heden ten dage langs de geheele lijn heurer verspreiding, in ons Nederlandsche Friesland zoo wel als in Oost- en in Noord-Friesland, in heure oude, middeleeuwsche, zoo wel als in heure nieuwe, hedendaagsche vormen, met voorliefde wetenschappelijk beoefend, door vreemden zoo wel als door Friesen. En nooit bloeide die beoefening zoo als tegenwoordig in dit tijdperk van het leven der Friesche taal, dat ik ook vooral daarom het wetenschappelijke tijdvak noeme.

Eene flinke ry belangryke werken op dit gebied, legt van dezen bloei getuigenis af. Rekenen wy de drie dikke deelen van het groote, zeer uitgebreide *Wörterbuch der Ostfriesischen Sprache* van J. TEN DOORNKAAT KOOLMAN (Norden, 1879—'85) niet mede, omdat dit omvangryke werk niet zoo zeer de eigentlike (Oost-)Friesche taal ten onderwerp heeft, als wel de Friso-Saksische mengelsprake, die reeds sedert drie eenen de algemeene volksspreektaal in Oost-Friesland uitmaakt — en ook niet het allerbelangrijkste, maar nog onvoltooide *Lexicon Frisicum* van Dr. J. H. HALBERTSMA, met het *Idioticon Frisicum* van Jhr. Mr. MONTANUS DE HAAN HETTEMA (Leeuwarden, 1874) en de uitgave van JOHANN CADOVIVS MÜLLER's hoogst merkweerdig *Memoriale linguae Frisicae*, bezorgd door Dr. L. KUKELIN^{an} (Leer, 1875), omdat deze werken, volgens het jaar hunner uitgave, eigenlijk nog tot een vorig tijdperk behooren — zoo kunnen de jongst verloopene jaren ons wyzen op de uitgave van het zeer byzondere *Wurster Wörterverzeichnis* van OTTO BREMER (voorkomende in het tijdschrift van PAUL EN BRAUNE, *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur*, Bnd. XIII) en op vele andere verhandelingen van dezen taalvorscher, in verschillende tijdschriften verspreid. Verder op Dr. THEODOR SIEBS, *Der Vocalismus der Stammsilben in der Altfriesischen Sprache* (Halle a/S, 1885); *Die Assimilierung des k und g, unter besonderer Berücksichtigung des Friesischen* (Tübingen, 1886); en vooral op diens uitgebreide arbeid *Zur Geschichte der Englisch-Friesischen Sprache* (Halle a/S, 1889), een studiewerk van groote weerde voor de Friesche taal in heuren grootsten omvang; op de *Altostfriesische Grammatik* van den Hoogleraar Dr. W. L. VAN HELTEN te Groningen (Leeuwarden, 1890), op C. GÜNTHER, *Die Verba im Altostfriesischen*, Leipzig, 1880, en op vele kleinere opstellen door verschillende geleerden, waaronder ook de Nederlandsche geleerden Professoren Dr. H. KERN en Dr. J. H. GALLÉE, ook Dr. F. BUITENRUST HETTEMA en anderen, in allerlei tijdschriften opgenomen. Al deze werken munten door degelijkheid uit en hebben eene hooge wetenschappelijke beteekenis. En al kan dit niet zoo getuigd worden van W. T. HEWET's *The frisian language and literature* (Ithaca [in Noord-Amerika] 1879) en van J. ADLEY CUMMINS' *A grammar of the old friesic language* (Londen, 1881 en 1887), dan bewyzen deze twee werken toch hoe de kennis en de roem van de belangrijkste der Oud-Germaansche talen zich steeds verder verspreidt.

By al deze werken heeft zich nu ook de *Friesche Spraakkunst* van Mr. PH. VAN BLOM gevoegd, die, als n°. 2 van het boekenlijstje aan het hoofd van dit opstel geplaatst, thans ook eene nadere aankondiging, behandeling en beoordeeling van ons vraagt. Vooraf echter, en tot beter inzicht in de weerde van deze spraakkunst, is het noodig om althans over een enkel deel der Friesche spraakleer, over de spelling, eenigszins nader, zy het dan ook niterst beknopelijk, uit te weiden.

Immers is de spelling der Friesche taal een groot struikelblok, niet slechts voor de On-Friesche beoefenaars dier sprake, maar ook voor de Friesen zelven. In der daad, die spelling kenmerkt zich door eene onvastheid, door eene schier eindeloze menigvuldigheid op allerlei wyzen, waar in zy de spelling harer Engelsche zustertaal nog overtreft, en die in staat is om een schoolmeesterachtig gemoed tot wanhoop te brengen. Die spelling hangt als 't ware in de lucht, heeft geenen vasten grondslag, en vindt ook geen goed doorgevoerde en volgehoudene toepassing. Zy is overgeleverd en overgelaten aan de willekeur van iedereen, dikwijls van geheel onbevoegden, van schier gantselik ongeletterden. Zoo vele Friesche schryvers, zoo vele Friesche spelwyzen. En moge deze zwarte voorstelling der zake heden ten dage gelukkig dan ook al geen volle gelding meer hebben, enkele tientallen van jaren geleden, was het met de Friesche spelling in der daad zoo gesteld. Ja, zoo stond het met de spelling, en ten deele ook met de geheele spraakkunst der Friesche taal geschapen, sedert zy in de zeventiende eeuw herleefde uit heur eerste tijdperk van verval, en vooral sedert er in het begin dezer eeuw een nieu tijdperk van bloei voor haar aangebroken was. O! daar is sedert dien tijd in deze zake langzamerhand wel aanmerkelijk verbetering gekomen, — maar geenszins nog in voldoende mate.

De hoofdoorzaak van deze in der daad betreurenswaardige, ja beschamende toestand is wel hierin gelegen dat de Friesche taal by het gros des volks nog steeds enkel maar spreektaal, volkssprektaal is, en dat zy niet op de school aan de jeugd geleerd wordt, in lezen en schryven. Nogtans ware dit zoo wenschelik, en het zoude der vlugge ontwikkeling van het jonge volkje, dat toch van moeders schoot en vaders knie af natuurliker wyze geene andere taal kent als de eigene Friesche, zoo zeer ten goede komen. Of deze rechtmatige wensch wel ooit vervuld worden zal? Wie weet het! Maar ik hope 't; en ik heb er ook goeden moed op. Het ligt geheel in de lijn van de richting, die heden ten dage in deze en dergelyke zaken gelding heeft. En wat voor eene halve eeuw zekerlik eene ongehoorde zaak was, misschien wel ondoenlik geacht werd, wy zien het reeds gebeuren. Reeds is er hier en daar ten platten lande in Friesland een rechtgeaarde onderwyzer, die de Friesche taal, ook als schrijf- en leestaal zynen leerlingen by brengt. Toch is dit nog maar liefhebbery-werk, en het kan, eigentlik als iets overtolligs beschouwd wordende, slechts den begaafdsten der leerlingen ten goede komen. Het gros der leerlingen toch zucht reeds zoo zwaar onder al te veel verplichte vakken in zynen leergang! En die verplichte vakken worden dan nog al te zeer uitgesponnen! Zoo blijft er voor het Friesch geen half-uurke tijds over. En zoo komt het dat vele, anders wel ontwikkelde Friesen, en die in hun eigen huis en dageliksche omgevinge nooit eene andere taal spreken als hunne eigene Friesche *memmespraak*, toch verlegen zijn als zy eens iets in het Friesch te schryven hebben. Zy kunnen zich dan niet losmaken in hunnen geest van de spelling der Algemeen-Nederlandsche taal, die hun op school geleerd is, en passen die Nederlandsche spelling dan ten onrechte op het Friesch toe.

De wenschelikheid, ja de noodzakelikheid om uitsluitend Friesen als onderwyzers ter lagere volksscholen in Friesland te hebben, de wenschelikheid en de noodzakelikheid om in die school aan de Friesche taal heur goed recht ten vollen te doen weêrvaren, dat haar toekomt als moedertale des volks, en tevens als eene hoogst belangryke en schoone taal, die ook het aanleeren van

vreemde talen, vooral van het Engelsch, der jeugd gemakkelijker maakt — die wenschelijkheid en noodzakelijkheid wordt dan ook hoe langer hoe meer door verstandige en onbevooroordeelde mannen gevoeld en ingezien.

Om billik te zijn, moet men erkennen dat de spelling der Friesche taal ruimschoots heure eigenaardige moeielikheden heeft. Want zie! het Friesch is overrijk aan byzondere klanken, en aan menigvuldige geringe, maar toch wezenlike, fyne klankwyzigingen, die wel op allerlei oude taalformen berusten, en die weêr in andere klanken van verwante talen, oud en nieu, heuren weêrklank hebben — klankwyzigingen en byzondere letterverbindingen en samenstellingen van medeklinkers, zoo fijn dat zy voor het oor van On-Friesen wel verloren gaan, maar die de lenige tonge der Friesen spreekt, die het gevoelige oor der Friesen waarneemt. Veel meer klanken en letterverbindingen als de schrijftaal by machte is af te beelden, aan te duiden, weêr te geven. En verder, nu men de eigene Friesche spelling der taal, zoo als die in de middeleeuen gelding had (maar die toen ook al zeer onstandvastig en zeer onvoldoende was), om verschillende redenen moeielik meer kan gebruiken, nu ook de zeventiende-eeusche spelling van GYSBERT JAPICX niet minder verouderd is en schier zoo onbruikbaar, als de middeleeusche — nu deed zich de vraag voor: welken grondslag voor eene nieue spelling zal men aannemen? Dien van eene der verwante talen? Van de Engelsche, die zelve zoo in het booze ligt? Van de Nederlandsche, gelijk velen met zoo treurigen uitslag doen? Van de Hoogduitsche, gelijk de Oost-Friesen en Noord-Friesen doen, of van de Deensche, zoo als de oudste Noord-Friesche letterkundigen aanvankelijk deden? Het eene is zoo onraadzaam als het andere, het eene blijkt, by strenge doorvoering, zoo onmogelik te wezen als het andere. En menige Fries was, omstreeks de helft dezer eeu, in die zake ten einde raad.

De broeders HALBERTSMA gebruikten by hun eerste optreden eene hoogst eenvoudige, maar ook gebrekkige spelwyze, die op de spelling van het Nederlandsch, ja van het Oud-Nederlandsch ten deele gegrondvest was. Dit was wel zeer gemakkelik voor den ongeletterden Fries, zoo wel voor den schryver als voor den lezer, in zoo verre die met geene andere taal als met de Nederlandsche, als schrifttaal, bekend waren. Vooral ook omdat zy door het dageliks lezen van hunnen Staten-Bybel aan de allernuutendste Oud-Nederlandsche spelwyze en taal van dat boek gewend waren, eene spelwyze die zy gedeeltelik in het eerste Friesch van de HALBERTSMA's terug vonden. De HALBERTSMA's hadden dan ook vele navolgers. En de hooge vlucht, die, na hunnen voorgang, de Friesche letterkunde nam, is ongetwyfeld voor een goed deel toe te schryven aan het gemak dat hunne spelwyze den enkel Nederlandsch geformden lezer en schryver bood. Maar de onvolkomenheden en oppervlakkigheden die deze spelling aankleefden, werden al meer en meer met verdriet opgemerkt; zekerlik niet het minst door de HALBERTSMA's zelve. Zy waren genoegzaam van het gebrekkige hunner eerst gebruikte spelwyzen overtuigd; zy wisten ook te goed dat het anders en beter kon en moest. Maar zy handelden met verstand en beleid om het Friesche volk dat van zyne eigene taal als schrijftaal ontwend was, weêr geleidelik tot het lezen en schryven van het Friesch te brengen. Het zeer lezenswaardige, volksaardig geschrevene Voorbericht van de derde uitgave hunner *Lapekoer* (Deventer 1834), geeft van die handelwyze een opmerkelik getuigenis. De HALBERTSMA's hebben trouens zich ook nooit voor goed gebonden aan eene eenmaal gevolgde spelwyze. Integendeel, zy hebben

hunne spelling voortdurend gewyzigd en veranderd, steeds naar beter trachtende, en waar by zy dan ook wel met de spelling van GYSBERT JAPICX rekening hielden, zoo wel als met de uitkomsten der wetenschappelijke taalvorschingen van eenen hunner, van „Dominé Joost”. En by de steeds voortschrydende, steeds toenemende, ten slotte eenen hoogen trap bereikende taalgeleerdheid van dezen man, was dit ook niet anders mogelijk.

Maar deze spelling der HALBERTSMA's, die eigenlijk geen oorspronkelijk Friesche was, veroorzaakte door heere onstandvastigheid, door heere telkens en telkens weer gewyzigd worden, dat het Friesch van vele Friesche schryvers, die de HALBERTSMA's daar in navolgden, maar die de taalkundige geleerdheid dezer mannen misten, er zoo bont begon uit te zien, zoo zeer tot groote onregelmatigheid, ja tot redeloosheid verviel, dat het velen anderen Friesen, die beter inzicht hadden in de eischen eener behoorlike spelwyze, of ook die classisch ontwikkeld waren, al te zeer tot ergernis verstreckte, en ook eene degelijke beoefening der tale grootelijks begon te schaden. Dies begonnen twee jongeren, HARMEN SYTSES SYTSTRA en TIEDE ROELOFS DYKSTRA, beide hier voren op bladzyde 13 reeds genoemd, omstreeks het midden dezer een middelen in het werk te stellen om in deze ergerlike zake verbetering aan te brengen. Zy trachtten dit doel te bereiken door de Friesche spelling geheel terug te brengen tot den grondslag waar op de oude Friesen in de middeleeuwen hunne taal geschreven hadden. En in zoo verre die Oud-Friesche spelling onvoldoende bleek te zijn, voor de eischen die de hedendaagsche uitspraak der Friesche taal stelde, ontwikkelden zy hunne spelling toch in dien middeleeuschen geest, en maakten haar volkomener en passender. Met zeer veel wetenschap, met zeer veel beleid gingen zy hier by te werk. Zy hadden dan ook aanmerkelijk goed-gevolg op hun pogen, zoo dat ook het Friesch „*Selskip*” hunne spelwyze en welschryving aanveerde en volgde.

Voor den ongeletterden lezer echter had deze spelling groot bezwaar, en vele eenvoudige Friesen verklaarden hunne eigene taal in die middeleeusche spelling niet meer te herkennen, noch te kunnen lezen. En weldra ook veroorzaakte de dood, die deze bekwame mannen SYTSTRA en DYKSTRA weg nam van hun werk, voor en aler dit voltooid was of ook maar de noodige bevestiging erlangd had, gevoegd by den onlust van vele Friesen, die, door onkunde, oppervlakkigheid en gemakzucht gedreven, dezer Oud-Friesche spelwyze vyandig waren, dat deze taalbeweging, ofschoon zy op den eenig goeden grondslag opgeboud was, toch te niere liep. Eerlang verzaakten velen de Oud-Friesche spelling geheel en al, en keerden terug tot de onstandvastigheden van HALBERTSMA's spelling. Anderen verzaakten haar slechts ten deele, en mengden nu oud en nieu onder elkanderen tot een onmogelijk geheel, waar door de verwarring nog grooter werd als zy geweest was vóór het optreden van SYTSTRA en DYKSTRA. Regelloosheid, beginselloosheid en willekeur heerschten op nieu, en in ergere mate als vroeger.

Nu trachtte het „*Selskip*”, geheel volgens zyne roeping, orde te brengen in dezen warboel, en gaf eene Friesche Spraakkunst in het licht, door G. COLMJON op zeer verdienstelike wyze bewerkt (*Beknopte Friesche Spraakkunst voor den tegenwoordigen tijd*, door G. COLMJON. Uitgegeven door het Gezelschap voor Friesche taal- en letterkunde. Leeuwarden, 1863). Ofschoon in den grond der zake de spelling der HALBERTSMA's, in zoo verre deze opgeboud was op den grondslag der Nederlandsche taal, door COLMJON behouden

bleef, zoo had hy, by de uitbreiding zyner regeling in die richting, toch wel degelik plaats gegeven aan sommige uitkomsten van de wetenschappelijke beoefening der taal gelijk SYTSTRA en DYKSTRA die hadden aan het licht gebracht, en die onmisbaar waren in eene goed Friesche spelling. Het verschynen van COLMJON's Spraakkunst had dan ook het beste gevolg. Langzamerhand begonnen de Friesche schryvers, ook de besten onder hen, haar toe te passen. Heure voordeelen werden hoe langer hoe meer ingezien. Willekeur en onwetenschappelijkheid daarentegen begonnen hoe langer hoe meer te verdwynen uit de wyze waarop de Friesen hunne taal te boek stelden. Het getal der genen die nog aan de spelling van SYTSTRA trou bleven, slonk weg. Ik zelve ben een der laatsten, misschien wel de laatste onder de Friesche letterkundigen, die aan de spelling van SYTSTRA, althans grootendeels, trou gebleven ben. Maar de tijdgeest was dezer Oud-Friesche richting vyandig. Het roeien tegen stroom begon my al meer en meer te verdrieten; ik begon den tijdgeest offers te brengen, steeds al meer en meer water in mynen wijn te doen en eindigde met vry wel het hoofd in den schoot te leggen, en COLMJON's spelling, behoudens eenige uitzonderingen, te volgen. En zoo als het my ging, zoo is het velen myner medestanders gegaan. Echter bond of bind ik my niet slaafs aan COLMJON's spraakleer. Eene ruime mate van vryheid blyve 'k my voorbehouden; en in de toepassing daarvan geve 'k niet enkel aan wetenschappelik inzicht en aan volksaardige vormen recht van bestaan — maar ook aan de luim van het oogenblik, zy dit dan natuurlijk ook zeer spaarzaam. „Vryheid — blyheid”, maar dit dan zoo wel op wetenschappeliken als op volkseigenen grondslag, is myne leuze. En deze leuze heeft by my gelding zoo wel voor de Friesche als voor de Algemeen-Nederlandsche taal.

Nu hadden de Friesen dan eindelijk eene „goede” spelling voor hunne taal. Eene spelling die regelmatig was opgezet en doorgevoerd, die aan alle billike eischen voldeed, die de volgers der verschillende richtingen zooveel mogelijk tot elkanderen bracht, die ook hoe langer hoe meer, en hoe langer hoe algemeener door hunne schryvers werd gevolgd. Daarenboven hadden zy eene volledige spraakleer, die groote verdiensten had, in beknopten, maar duideliken en zeer voldoende form door COLMJON opgesteld. En zoo rijk waren zy nooit geweest!

Wel! men zoude nu met reden verwacht mogen hebben dat de Friesen niet enkel dankbaar, maar ook geheel voldaan zouden geweest zijn, en dat daar nu eindelijk eens een einde zoude gekomen zijn aan al hun gearrewar over de spelling en de welschryving hunner taal. Zeker!

Maar neen! neen! die dat denkt kent de Friesen niet in de sterk uitgedrukte persoonlike zelfstandigheid (andere menschen noemen dit wel „stijfkoppigheid”), welke ieder van hen zoo eigen is, en die er hen steeds toebrengt om eigen inzicht vol te houden. En die dat denkt, kent ook niet de zucht die velen Friesen immer bezielt om het goede, dat hun van of door anderen toekomt, te willen verbeteren. Eene zucht op zich zelve wel niet verkeerd, maar die hen dikwijls, tot hunne schade, de waarheid doet ervaren van het Fransche spreekwoord, dat het betere dikwijls de vyand is van het goede.

Kort en goed, de Spraakkunst van COLMJON, hoe goed die ook ware, kon toch geen duurzame genade vinden noch behouden in der Friesen oogen. Immers al spoedig oordeelden sommige nuchtere lieden dat COLMJON's spelling nog te

„geleerd”, nog te „Oud-Friesch” was. Zy meenden dat de spelling moest afdalen tot het peil van taalkundige ontwikkeling, eigen aan de gants ongeleerde, aan de ongeletterde, louter Nederlandsch geformde schare — in stede dat het heure strekking almede wezen moest om die schare te verheffen tot hooger standpunt van taalkundige ontwikkeling. Ongelukkig vond deze meening ook byzondere instemming by het bestuur van het *Selskip*, dat, gedreven door de loffelike zucht om het lezen en schryven der Friesche taal ook den eenvoudigsten Friesen gemakkelik te maken, in eene eenvoudigere, nog meer verholandschte, nog oppervlakkigere spelwyze het middel meende te zien om tot dat doel te geraken. Reeds dertien jaren na dat COLMJon's Spraakkunst verschenen was en aanvankelik zoo te recht met blijdschap was begroet, met instemming ontfangen, stelde eene commissie uit het *Selskip*, daar toe benoemd, ten jare 1876 de volgende beginselen vast als grondslag eener nieuwe spelling :

„1°. Het geschreven woord moet zooveel mogelik het gesproken woord „weergeven, zoodat in de eerste plaats de uitspraak moet beslissen.

„2°. Alleen Friesche letters en letterverbindingen, in de waarde die ze „in de Friesche taal hebben, worden daar bij gebezigd.

„3°. Het oorspronkelik karakter der schrijftaal wordt, met inachtneming „der wijziging en ontwikkeling van vormen en klanken, zoo veel mogelik „gehandhaafd.

„4°. Waar de uitspraak het toelaat, wordt de oorspronkelike vorm der „woorden, voor zoo verre dit met den algemeenen stelregel strookt, be- „houden, en de afleiding der woorden in acht genomen.”

Op deze vier grondslagen werd nu de nieuwste, de jongste spelwyze, ja de geheele spraakleer der Friesche taal in heuren jongsten, als geijkten form ontwikkeld en opgeboud. En in de onlangs verschenene *Friesche Spraakkunst* van Mr. PH. VAN BLOM, boven vermeld, is zy als het ware belichaamd, en wordt zy nu door het *Selskip* den Frieschen volke in handen gegeven.

Een boekbeoordeelaar moet strikt rechtveerdig wezen in zijn oordeel; dit dult geen tegenspraak. En hy moet zich nog te meer en ten volsten aan die strenge, onpartydige rechtveerdigheid binden, waar zyne persoonlijke meeningen en inzichten niet strooken met de meeningen en inzichten, die verkondigd worden in het boek dat hy te beoordeelen heeft — ja, daar wel tegen indruissen. En dit laatste nu is by my het geval, in zake Mr. VAN BLOM's *Spraakkunst*. Evenwel — slechts ten deele, slechts wat een enkel gedeelte van die spraakkunst betreft, zy het dan ook een zeer belangrijk deel, de spelling. Het geheele overige deel van VAN BLOM's *Spraakkunst* heeft myne volle instemming. Trouens, over alles wat de Friesche spraakleer aangaat, buiten de spelling om, heerscht er onder de Friesche taal- en letterkundigen geen noemenswaard verschil van mening. Slechts de spelling maakt hun onderling verschil, hun groot struikelblok uit. En zoo heb ik dan, gelukkig voor mijn eigen gevoel, dat drie maal liever looft als laakt, de geheele *Spraakkunst* van VAN BLOM, met uitsondering der spelling, slechts te roemen. En ik kan dit van gantser herten doen.

In der daad hebben de Friesen in VAN BLOM's *Spraakkunst* weér een voortreffelijk werk ontvangen; beknopt en toch volkomen voldoende in alle opzichten, degelijk en duidelijk, zoo eenvoudig in opzetting en samenstelling, als rijk in ontwikkeling en uitbreiding.

De schryver toont een zeer bekwaam man te zijn, ten volle berekend voor de taak die hy op zich nam, en zeer wel doordrongen in den geest der Friesche taal. Ook een smaakvol man, en byzonder wel bekend, met de oude en de nieuwe letterkunde zyner moedertaal. Voorbeelden uit de geschriften der beste Friesche letterkundigen worden telkens door hem te pas gebracht om zyne stellingen te bewyzen of toe te lichten, en die juist ook daar door zoo veel te gemakkeliker en gereedeliker ingang en bevestiging vinden by hen, welke in deze spraakkunst leering zoeken. Schoolsche geleerdheid, in den ongunstigen zin des woords, is den schryver vreemd; maar door eene behandelingswyze van zijn onderwerp, die de Duitschers „*liebevoll*” zouden noemen,

verblijdt hy het herte der trouwe Stand-Friesen. Te recht is er byzondere zorg besteed en byzondere uitbreiding gegeven aan de behandeling der werkwoorden, vooral ook aan die der onregelmatige werkwoorden en aan de verschillende wyzen van vervoeging by de onderscheidene klassen en groepen van werkwoorden — alles zoo byzonder belangwekkend ook voor den On-Frieschen, den Algemeen-Germaanschen taalvorscher. De lijsten van verschillende soorten van werkwoorden, met hunne vervoegingswyzen — de lijst van de vele zeer byzondere en eigenaardige („eigendommelijke” staat er, met een leelijk germanisme) byvoegelijke naamwoorden, waaraan de Friesche taal zoo rijk is — de lijst van zelfstandige-naamwoorden die in het Friesch en in het Algemeen-Nederlandsch een ander geslacht hebben — de lijsten van herhalings-werkwoorden (*frequentativen*), ook zoo eigenaardig, en zoo veelvuldig in het Friesch voorkomende — de lijsten van allerlei woordengroepen, door het geheele werk verspreid — die ten deele in de *Spraakkunst* van COLMJOEN niet, en ten deele ook minder volkomen daarin gevonden worden, strekken dezer *Spraakkunst* van VAN BLOM tot byzondere aanbeveling. Ook anderszins wort COLMJOEN'S *Spraakkunst* door die van VAN BLOM grooteliks en doorgaande overtroffen in volledigheid. In verschillende gedeelten van VAN BLOM'S werk kan men dit waarnemen; b. v. by de behandeling der telwoorden. Daar vermeldt VAN BLOM onder anderen ook de oude zoogenoemde verzamelgetallen (*twaresum, trijeresum, tólvesum, syftegesum*; b. v. *hja komme alle middeis tólvesum om'e tafel*, zy komen alle middagen met hun twaalven aan tafel; Oud-Friesch: *tolvasum to swerane*, met hun twaalven te zweren), zoo eigenaardig in de Friesche taal, en die een van heere vele rijkdommen uitmaken, waar mede het Friesch wel het algemeene Nederlandsch overvleugelt. Verder wordt in deze spraakkunst nog eene zeer gewenschte betamelijke mate van vryheid in het gebruik van dubbele vormen, oude en nieuwe, of die welke aan verschillende gouspraken eigen zijn en gelijk recht van bestaan hebben, zoo wel den spreker als den schryver gelaten.

Waar andere spraakkunsten, in boekform, gewoonlik zoo uiterst dor om te lezen, zoo vervelend om te beoefenen zijn (ook COLMJOEN'S *Spraakkunst* leed aan dat euvel), daar blinkt VAN BLOM'S *Spraakkunst* ten gunstigsten uit, zoo wel door eenen levendigen, boeienden, tot lezen lokkenden stijl, als door de talryke aanhalingen uit de gedichten en geschriften der Friesche letterkundigen, die eene aangename, geestige afwisseling bieden. Oppervlakkigheid is overal vermeden, maar even zeer eene al te groote uitvoerigheid, en nog zoo veel te meer een onheilzaam en gants onnoodig schoolmeesterachtig verdiepen in allerlei kleingeestige en belachelijke spitsvondigheden en verdeelingen, die heden ten dage vele spraakkunsten zoo onaannemelik maken.

In der daad, VAN BLOM'S *Spraakkunst* is voor de Friesen eene kostelike gave. En al is het werk in d'eerste plaatse voor de Friesen zelve geschreven, voor het beschaafde, zy het dan ook niet byzonder geleterde en taalkundig ontwikkelde deel des volks — ook voor den vreemden, den On-Frieschen taalvorscher en zelfs voor den vreemden taalgeleerde heeft het groote weerd. Het kan den eenvoudigen Fries eenen uitmuntenden leiddraad wezen, om zyne schoone moedertaal, ook in taalkundigen zin, wel te leeren kennen. Het kan, in dien zin, groot en veel nut stichten. En van herten hoop ik dat het dit doen zal, ook door het wegnemen van menig mans vooroordeel,

in Holland en elders, dat de adeloude taal der Friesen wel uit der hoogte en met minachting doet beschouwen.

Ook wat het uiterlike betreft, komt het boek zeer gunstig voor den dag.

Dit alles nu is aangenaam te „bestatigen”, zoo als de Vlamingen zeggen. En ik wenschte wel dat ik myne beoordeeling hier mede eindigen kon. Maar — de spelling! de spelling! daar in is de zwakke zyde van dit werk gelegen, en de rechtveerdigheid eischt van my dat ik ook daar op wyze. Niet, als of die spelling onregelmatig, onevenredig, niet gelijkmatig doorgevoerd ware! Integendeel — dat is zy zeer wel. Maar zy rust op eenen verkeerden grondslag, te weten op de vier stelregels, hier voren op bladzijde 25 aangegeven.

Die stelregels schynen oppervlakkig wel zeer redelik, ja onschuldig te wezen. Zy zijn dit echter in werkelijkheid geenszins; zy deugen niet, naar myne meening. Zy staan onderling ook in tegenspraak. In den eersten van die regels ligt reeds de grootste, verderfelijke fout. En toch moet aan dien eersten regel, volgens de zienswyze der opstellers en zoo als ook uit hunnen vierden regel blijkt, den voorrang gegeven worden. Het goede dat uit het opvolgen der drie laatste stelregels zoude kunnen ontstaan, wordt door dien eersten regel reeds by voorbaat (by voorschade liever) weêr weggenomen. Eene zeer ongeschiedkundige, en daar by eene zeer platte spelling moet uit het opvolgen dezer vier stelregels geboren worden. En dit is de spelling van VAN BLOM dan ook in der daad. Het is als of zy ware opgesteld om by voorkeur „een plomp en bandeloos boeren-Friesch” af te beelden (het zijn des schryvers eigene, ook in afkeurenden zin gebezigde woorden, op bladzijde VI van zyne Voorrede), in stede van de naukeurige, gekuischte, welluidende uitspraak der Friesche taal in heuren beschaafdsten en adeloudsten form. Het moet zoo veel te meer verwondering baren, dat een man als Mr. PH. VAN BLOM, de zoon van eenen onzer beste, edelste dichters, van JAN GELINDE VAN BLOM, die ook in zyne *Spraakunst* volop blyken geeft zeer wel de spelling der oude, middeleeuwsche Friesche taal te kennen, die zelve herhaaldelik daar op wijst, die ook ongetwyfeld een smaakvol man is, met een fijn ontwikkeld taalgevoel en taalgehoor, tot zulk eene smakelooze, platte, oppervlakkige spelling komen kon. En het spijt my! Ik vind het jammer! Het is waarlik een heele *tobekset* (tegenslag) voor de Friesche taal. My blijft slechts over te hopen dat de gewone onstandvastigheid der Friesen in zake de spelwyze hunner taal, en hunne andere eigenschappen, in betrekking hier mede, op bladzijde 24 hier voren vermeld, ook aan deze spelling eenen spoedigen dood bereiden zal, en haar door eene betere, weêr op de oude, kan het zijn oudste leest geschoeide, zal doen vervangen.

Het zoude zekerlik te dezer plaatse veel te onsmachtig zijn, en den ietwat ongeduldigen On-Frieschen lezer gewis tot ondank strekken, zoo ik hier, in byzonderheden, op alles wilde wyzen, waar in de spelling van VAN BLOM, mijns inziens, afkeurensweerdig is. Zelfs niet in hoofdsaken kan dit hier plaats vinden. Ik kan er slechts in 't algemeen op wyzen dat VAN BLOM zich, (naar het my voorkomt) in zyne spelling te veel gericht heeft, voor een deel naar de platte, ongearticuleerde uitspraak van vele onverschilligen uit de lagere kringen der samenleving, wier grof gehoor eene grove tonge veroorzaakt, anderdeels naar de gekunstelde, onredelike taal van half- of kwart-beschaafden, die zich in hunne uitspraak waanwyselik richten naar de altijd

gebrekkige letterteekens der schrijftaal. Hadde VAN BLOM zich gehouden aan de oude, de ware uitspraak, de klank- en formenryke, die nog eigen is aan zoo menigen eezamen oude-man, aan zoo menige eerbare oude vroue, wel ter tale en kloek van verstand, al zijn ze dan ook gants eenvoudig, en al is hunne wijsheid eene volkseigene en volksaardige, maar geenszins eene schoolmeesterachtige — hadde hy zich gehouden aan de welluidende en volle, bedachtzaam en met zelfvertrouwen voortgebrachte uitspraak van zulken oude man, van zulk eene oude vroue, gelijk die nog leven onder de oud-ingezetene, welgestelde, neringdoende burgerye onzer groote dorpen en vlekken, onder die adeloude, eigenerfde landbouers, maar ook onder die eenvoudige, degelijke, vrome boerenarbeiders en onder het kloeke schippers- en visschersvolk onzer binnenwaters en zeekusten — hy ware wis tot beteren uitslag gekomen.

Nemen wy, als toelichting, en om toch enkele voorbeelden te geven, vooreerst het Friesche woord voor het Algemeen-Nederlandsche „zien”. Dit woord luidt in den mond der oude, spraakveerdige Friesen zóó, dat men het ten naasten by met *sieën* (hoogduitsche *ä*) zoude moeten afbeelden, waar by dan de hoofdklank door de *ä* geformd wordt, en de *s* onmiddellik gevolgd wordt door eene zeer korte, maar duidelijk hoorbare tweeklank *ie* als voorslag van de *ä*. Intusschen, men kan het ook wel als *sjen* schryven, volgens de ongearticuleerde, platte, haastig en onverschillig voortgebrachte uitspraak der schare. Maar de juiste, volledige uitspraak van dit woord komt in deze laatste oppervlakkige schrijfwyze niet tot haar recht. COLMJOEN nu spelt *sieën*, GYSBERT JAPICX *sjean*, de middeleeuwsche Friesen wel *syæn*, altijd met de *a* er in, die er ook in moet (immers ook volgens de hedendaagsche uitspraak luidt nog de gebiedende wijs: *sia*) — maar VAN BLOM spelt *sjen*. De platte uitspraak van dit woord heeft VAN BLOM's, en anderer schryvers platte spelling veroorzaakt. Nu zal menigeen, de verkeerde meening huldigende dat de boeketaal boven de spreektaal staat, en dat men zich in het spreken naar de schrijftaal richten moet — nu zal menigeen, die anders nog wel *sieën* zoude spreken, zoo als hy dit woord op *memme skerte*, op *heite knibbel* (op moeders schoot en vaders knie) hoorde en leerde, er toe komen om ook platweg *sjen* te spreken. Een ander, met grof gehoor en ruwe tonge, zal later, als 't kan, dit woord nog platter gaan uitspreken, en de schryvers zullen zich dan weêr haasten om ook die plattere uitspraak weêr met letters na te bootsen. Zoo zal men er weldra ook toe komen om *eärmen* (armen, lichaamsdeelen) als *jermen*, en *eärte* (erwten) als *jette* te schryven, *bird* (baard) als *bud*, *Liowert* (Leeuwarden) als *Ljout*, enz. gelijk dit werkelijk wel door onwetende en slordige schryvers is geschied. Zoo gaat het dan, in aanhoudenden wisselgang tusschen platte spreektaal en oppervlakkige schrijftaal, steeds naar omlaag, en gaat de schoone, welluidende, klank- en formenryke, de adeloude Friesche taal klagelik ten onder als eene platte, slechts in den mond van het ruwste gemeen voegende, klank- en formlooze straattaal.

Wat God verhoeden moge!

Eene zeer leelijke afplating der tale ligt verder nog in het verwaarloozen en prijsgeven der letter *h* in menige letterverbinding, in welke deze letter zoo wel uit recht der geschiedenis, als uit recht der oude en ook nog hedendaags wel geldende uitspraak, had moeten behouden blyven. Dit geldt vooral voor de *th* op het einde van den derden persoon, enkelvoud, tegenwoordige tijd, van vele werkwoorden (*hy prísgeth*, *forsinth er him?* *it reinth*, hy prijst,

vergist hy zich? het regent), en als beginletter van woorden als *thwang*, dwang, *therskia* of *therskje* dorschen, *thinke* denken, *thried* draad, *thruch* door, *thrye* drie, *thomme* duim, die in het Nederlandsch met eene *d* beginnen, en die VAN BLOM verkeerdelyk met eene enkele *t* spelt, als *twang*, *terskje*, enz. Daar is toch voor een fijn gehoor in de beschaafde, gekuiste uitspraak der taal wel degelyk onderscheid te bespeuren tusschen die zachtere, eenigszins geadspireerde *th*, en de harde, enkele *t*, die in woorden als *tíd* tijd, *túr* toren, *twa* twee, *troch* trog, *taeste* tasten, enz. welke woorden ook in het Nederlandsch eene *t* hebben, op heure plaats is. En al is die *th* ook al sedert lange, reeds door GYSBERT JAPICX verwaarloosd geworden, en al schryft COLMJOEN in zyne *Spraakkunst*, bladzyde 19: „*th* luidt als hollandsch *t*” (ofschoon hy toch die *th* in zyne spelling behouden heeft) — zy leeft nog in den mond des volks by den bedachtzamen, naukeurigen, fijn hoorenden spreker. Dies heeft zy ook volle recht van bestaan in de schryfttaal. En ook, om zich zelven gelijc te blyven, had VAN BLOM dan ook niet de *h* voor de *w* en de *i* of *j* in woorden als *hwet* of *hwat* wat, *hwer* waar, *hwa* wie, *hia* of *hja* zy, *hjar* haar, enz. moeten verwaarloozen? Wat hy toch, te recht, niet doet, ofschoon deze *h* in de uitspraak zoo weinig of zoq veel gehoord wordt als de *h* van de *th* bovengenoemd. Deze *h* als kenmerk der oude, volledige en zuivere uitspraak moet zonder twyfel overal in de hedendaagsche spelling behouden blyven.

Ik zelve zoude in de toepassing van dezen regel nog verder willen gaan, en de oorspronkelyke *h* nog voortdurend willen schryven in woorden als *hlakia* (*laekje*) of *hlaetsje* (*laetsje*) lachen (deze twee formen zijn even goed, de eene ouder als de andere, maar beiden nog in leven), *hliede* luiden, klokluiden, *hreg* rug, *hring* ring, omdat ik in der daad door onbewust taalkundig-juist sprekende oude, ongeletterde lieden die *h* nog hoor gebruiken, wel flau, maar toch niet onduidelik. Ook deze *h* had GYSBERT JAPICX reeds prijs gegeven in zijn schryven, en de latere Friesche schryvers, behalven SYTSTRA en DYKSTRA met hunne volgelingen, hebben hem dit nageschreven.

Zoo leeft ook nog de *a* op 't einde van vele woorden, die volgens de schryfttaal reeds op eene toonlooze *e* uitgaan, en die dan ook werkelik door het grootste deel des volks reeds met eene toonlooze *e* gesproken worden. Van naukeurig en bedachtzaam sprekende, ongeletterde, weinig met vreemden in verkeer komende oude lieden hier en daar in afgelegene plaatsen, kan men, schoon zy zelve daar onbewust van zijn, die *a* hooren in woorden als *líka* trekken, *torana* versmelten, *ploaitsia* plukken en in 't algemeen in de onbepaalde wijs der werkwoorden, en in woorden als *fliba* speeksel, *hulla* hoofd, *tunga* tong, enz. Geenszins met vollen nadruk, maar, hoewel flau, toch waarneembaar. SYTSTRA en DYKSTRA hadden dus wel degelyk gelijc, met deze *a* ook nog in de hedendaagsche schryfttaal door de spelling aan te toonen. Maar ook in deze zaak heeft de toepassing van eenen verkeerden stelregel, en de platte schryfwyze in navolging van onnaukeurige sprekers, en in navolging van het meer versletene Hollandsch, de Friesche taal als schryfttaal geheel, als spreektaal grootendeels, beroofd van eenigen heurer welluidendste volmaaktheden.

Ten slotte moet ik, in zake VAN BLOM's spelling, nog wyzen op het, mijns inziens gants onredelike, geheel onrechtmatige, en, omdat het tot verkeerde uitspraak en allerlei verwarring leidt, ook hoogst verderfelike gebruik van letterteekens en letterverbindingen die aan andere talen ontleend zijn. De

Fransch-Hollandsche *z*, dat On-Germaansche letterteeken, aan het begin van een woord voor eenen Frieschen mond haast onmogelijk uit te spreken, mag ook in het midden van een Friesch woord niet geduld worden; men schryve met COLMJOEN, DYKSTRA, SYTSTRA en alle goed Friesche taalvorschers, *wése* zijn, *rase* razen, *húsen* huizen, *Bosum* (dorpsnaam), *krease* fammen en niet *wéze*, *raze*, *húzen*, *Bozum*, *kreaze*.

Ergerliker, onpassender, leelijker nog is de Hollandsche *ij* (eigentlich een taal- en spelkundig wangedrocht) in Friesche woorden als *ky* koeien, *ny* nieu, *tapye*, toepressen, *ly* lau, *ry* verkwistend, die VAN BLOM als *kij*, *nij*, *tapije* schrijft. Immers de klank die de Friesen in deze woorden spreken, heeft niets gemeen met de Hollandsche *ij* = *ei*. En het gebruik der Fransche (!) *ou* in woorden als *joun* avond, *boun* verbond, *goune* gulden, enz. levert eene gruwelijke wanschryving op, die niet gedoogd worden kan in Friesche woorden.

Over het geheel genomen is VAN BLOM, met de meeste andere Friesche spellingmeesters, oud en nieu, niet gelukkig in het afbeelden der menigvuldig verschillende klanken die door de *u* en de *o*, en door de tweeklanken met die letters samengesteld, worden voorgesteld. Maar de billikheid eischt te erkennen dat hieraan ook groot en menigerlei bezwaar verbonden is. Om een enkel voorbeeld te noemen: alle Friesen hooren en spreken zeer onderscheidenlik de woorden *kou* kooi en *kou* koe. Maar hoe zal men dit fyne onderscheid in letters weêrgeven? Zal men *kou* koe op de wyze der Engelschen schryven als *kow* of *cow* — dat is eigenlijk *kouw*? Onraadzaam. En kan men de *ou* in de helder klinkende woorden *kou* kooi, *smout* luw behouden, en tevens in de dof klinkende woorden *strou* pannekoek, *dou* duif, als men de woorden *joun* avond, *woune* wonde enz. die weêr geheel anders klinken, ook met dat letterteeken schrijft? Het ware in der daad beter zoo men zich in deze moeilijke zaak van de spelling der woorden met *o*- en *u*-klanken, enkelvoudige en twee- en drieklanken, bond en hield aan de Hoogduitsche, ja ook aan de Oud-Germaansche spelwyze (b. v. de onmisbare *uo* behield in woorden als *skuorre* schuur, *buorren* buurt, *skuon* schoenen — enkelvoud *skoe* of *skeech*) — in plaats van aan de Hollandsche, zoo als men wel geheel often deele doet. Aan de enkele, eenvoudige *u* geve men althans nooit de weerde die deze letter in het Nederlandsch en Fransch heeft, maar die welke zy in het Hoogduitsch en in alle andere Germaansche talen bezit. Zoo komt men daar mede op zuiverder standpunt.

Maar genoeg — en meer dan genoeg!

De omstandigheid dat VAN BLOM zelve in de voorstelling zyner spelling wel weifelt en twyfelt, en ook in twyfelachtige gevallen de spelwyze van anderen, van de zyne verschillende, aangeeft en geenszins afkeurt, doet my de hoop koesteren dat de welgeleerde en bekwame, voor zyne taak ten volsten berekende taalvorscher VAN BLOM er nog eens toe moge komen zijn werk te veranderen, en het Friesche volk met eene waarlik en volkomen goede, op de Oud-Friesche boekstaving gegrondveste spelwyze in eene noodig geblekene neue uitgave zyner *Spraakunst* blydelik te verrassen.

Moge dat dan voor goed de laatste neue spelling der Friesche taal wezen, en de algemeen gevolgde worden!

Nº. 3, de *Bloemlezing uit Oud-, Middel- en Nieuwfriesche geschriften* vraagt thans onze aandacht.

Dr. F. BUITENRUST HETTEMA, die deze bloemlezing by een vergaarde, een jonge Friesche taalgeleerde, die reeds herhaaldelik, zoo door zijn academisch proefschrift (*Bijdragen tot het Oudfriesch woordenboek* — Leiden, 1888) als door verschillende opstellen van Friesch-taalkundigen aard in tijdschriften, d'opmerksaamheid der belangstellenden in het algemeen en zyner landslieden in het byzonder tot zich heeft getrokken, heeft zekerlik met deze uitgave den beoefenaren der Friesche taal en den liefhebberen der Friesche letterkunde grootelijks gebaat.

Zoo als de titel van zyne bloemlezing reeds aanduidt, heeft HETTEMA dat werk in drie afdeelingen gesplitst, voor de geschriften uit het oude-, het middel- en het nieuwe tijdperk der Friesche taal. Onder Middel-Friesche geschriften verstaat hy die, wier oorsprong valt in het tijdperk dat begrepen is tusschen het jaar 1600 en het begin dezer eeu — een tijdperk dat ik hier voren op bladzijde 8 aangeduid heb als dat van GYSBERT JAPICX. Wat vóór 1600 valt, rekent HETTEMA tot het Oud-, wat na 1800 komt tot het Nieu-Friesch. Die drie afdeelingen van de *Bloemlezing* worden afsonderlik in het licht gegeven. De Middel-Friesche verscheen eerst, in 1887; de Nieu-Friesche in '88; de Oud-Friesche het laatst, in het vorige jaar.

De Middel-Friesche afdeeling, al zal zy, uit den aard der zake, in taalkundige belangrijkheid voor de geleerden moeten achterstaan by de Oud-Friesche, is nogtans in menig opzicht byzonder belangrijk. Men kan er den langzamen overgang van den ouden in den hedendaagschen form der Friesche taal in naspeuren. Zy levert nog menig belangrijk oud woord, nog menig byzondere oude taalform, heden ten dage reeds verloren gegaan, den taalvorscher op.

Behalven het vele en menigerlei schoone door den grooten Frieschen dichter GYSBERT JAPICX in dit tijdperk in het licht gegeven, levert de Friesche letterkunde dier jaren, in den zin der zoogenoemde „fraaie letteren”, weinig byzonders op. De geschriften, die op zich zelven zijn uitgegeven, vallen voor een deel reeds in de laatste jaren van dit tijdperk, en vormen reeds den overgang tot de Nieu-Friesche afdeeling. Het zijn onder anderen: *De boerkery of it boerebedrief*, Dokkum, 1774, *De tankbre Boerezoen*, Leeuwarden, 1778, *It Libben sen Aagtje Ysbrants of dy Frieske Boerinne*, Dokkum, 1779, het eerste een berijmd tooneelspel, het tweede eveneens een tooneelspel maar in ongebonden maat, en het derde eene zeer verdienstelik geschrevene novelle; alle drie als aardige zedenschilderingen van het Friesche landvolk ook voor de geschiedenis der beschaving geenszins onbelangrijk. Dan ook nog het zeer belangryke werkje, een tooneelspel, dat eveneens zoo voor de kennis der beschavingsgeschiedenis, als voor de kennis der Friesche gouspraken van groot belang is: *Het jonge lieues boesk*, 1780, nog ten jare 1832 te Leeuwarden op nieu uitgegeven. Van oudere dagteekening zijn de werken van SIMON en JAN ALTHUYSEN, vader en zoon, *Friesche Rymlery*, Leeuwarden, 1755, een bundel rymen, geestelik en wereldsch; en de vermaarde, schier beruchte *Waatze Gribberts Bruyloft*, 1701, die vele uitgaven beleefde, zelfs nog eene ten jare 1840. Wat er verder nog is, moet men zoeken in verlorene hoeken, als byzaken in andere werken (STARTER'S *Friesche Lusthof* b. v.), in de almanakken van die tyden, vooral ook als gelegenheidsgedichten by het huwelijk of by het afsterven van voorname en vorstelike personen, als toewydingsgedichten op de schutbladen, vooral van academische proefschriften, als volksliedjes, enz.

Dat alles is hier en daar verstrooid. Men moet zich verwonderen dat HETTEMA nog zoo veel belangrijks heeft kunnen samenbrengen, en zich verblyden dat hy dit zoo verdienstelik, ja uitmuntend gedaan heeft. Immers nu heeft de Friesche taalvorscher en de beoefenaar van de geschiedenis der Friesche letterkunde in dezen bundel het byzonderste en merkwaardigste uit dat tydperk byeen. En niet alleen dat, maar in eene, schier al te beknopte reeks „Aanteekeningen”, achter deze afdeeling gevoegd, geeft HETTEMA menige belangryke verklaring, menige belangryke aanmerking betreffende deze geschriften en hunne opstellers, den lezer en navorscher ten beste.

Uit velen dezer Middel-Friesche geschriften, vooral uit de ouderen, de zeventiende-eeuschen, spreekt een ruwe, zeer grove, boersch-lompe en plumpe, soms vuile, ja oneerbare geest. Men leide daar uit geene gevolgtrekkingen af, aangaande den geest, die de Friesen van die tyden in 't algemeen bezielde. In die jaren meende men wel dat men terstond tot het ruwe en grove en vuile moeste afdalen, zoo dra men lieden uit het volk en vooral uit den boerestand sprekende invoerde. Ook de letterkunde der Hollanders levert daarvan voorbeelden op, in overvloed. Ja, het schijnt wel of menig schryver (b. v. die van *Waatze Gribberts Bruyloft*) met opzet het platste Boere-Friesch heeft willen weêrgeven. Over de geringe taalkundige kennis dier Friesche schryvers, blykende uit hunne (althans by velen) allermisselijkste, gants onredelijke spelling — en over hun gebrek aan eenig gevoel voor zuiverheid der tale, blykende uit de menigvuldige bastaardwoorden, de half-verhollandschte woordformen, enz. die zy by menigten gebruiken, kan men zich slechts verbazen en ergeren. In deze zake staan de Friesche schryvers van dit middeltydperk beneden hunne voorouders in de middeleeuwen, en ver beneden hunne nakomelingen in deze eeu.

Het byzonderste van deze laatsten, van de Friesche letterkundigen der 19de eeu, vindt men by één vergaard in de afdeeling dezer bloemlezing, die de Nieu-Friesche geschriften behandelt. Hier had de versamelaar niet met moeite te zoeken en na te speuren. In tegendeel, de stof voor zynen arbeid was in overvloed voor handen, en gereedelik te nemen. Maar toch moest die stof met zorg en beleid geschikt en uitgezocht worden, geordend, gerangschikt, enz. En dit werk is door HETTEMA weêr met den besten uitslag gedaan. De overgrootte hoeveelheid van Friesche letterkundige voortbrengselen dezer eeu in aanmerking genomen, heeft HETTEMA wel eene zeer beknopte, maar niettemin eene behoorlik volledige versameling by één gegaard, waar in de beste en bekendste Friesche schryvers vertegenwoordigd zijn. Ook deze bundel wordt besloten met vele zeer belangryke „Aanteekeningen” van de hand des versamelaars, aangaande de verschillende „stukken” daarin opgenomen, en betreffende andere merkwaardige zaken, die door deze aanteekeningen voor verloren gaan behoed zijn. Hier toe moeten ook gerekend worden de beknopte levensbeschryvingen van sommige Friesche letterkundigen, wier werken in dezen bundel vertegenwoordigd zijn.

Over het algemeen genomen, kan men de keuze die HETTEMA gedaan heeft uit de grootte verscheidenheid van Friesche letterkundige voortbrengselen, die hem ten dienste stond, eene zeer gelukkige noemen. Menig juweeltje van taal en stijl en van dichterlike begeestering vindt men in dezen bundel; menige „oude bekende” wordt er met blijdschap in weêrgevonden en met nieuwe wille genoten. Eene aanmerking zoude ik willen maken. Zy betreft de

twee gedichten van Dr. jur. PIETER JELLES TROELSTRA, die men in dezen bundel vindt, *De Tsjerkûle* en de *Kriichssang*, en waarvan althans het eerste by niemand aangename herinneringen opwekken kan, aan dagen van heftigen partystrijd uit den jongsten tijd. PIETER JELLES heeft anders in ruimen overvloed velerlei lieve, zangerige, waarlik schoone, echt en rijk dichterlike versen geschreven en in 't licht gegeven, die door iederen Fries met volle instemming gelezen kunnen worden.

De laatst verschenen afdeeling der Bloemlezing, die ons de Oud-Friesche geschriften brengt, levert uit den aard der zake meer stof tot studie en meer leering op voor den taalgeleerde en den oudheidkundige, als verpoozingslectuur. Zy bevat hoofdsakelik verschillende brokstukken uit de oude Friesche wetten, *kesten* of keuren, zoenbrieven, doemen, verbondsacten, koopbrieven, eene uiterste wilsbeschikking, en dergelyke oorkonden, allen voor geleerden en navorschers van veel belang, in menigerlei opzicht. Eenige spreuken, spreekwoorden enz., waaronder zeer merkwaardige, strekken verder tot afwisseling en bladvulling. Zeer te recht heeft de versamelaar in deze zake zich niet beperkt tot Friesland tusschen Flie en Lauers, maar is evenzeer te keur gegaan in den voorraad van Oud-Friesche geschriften, die de aangrenzende Friesche gewesten beoosten Lauers, aan Eems en aan Weser ons nog bewaard hebben.

Dr. HETTEMA heeft met zyne *Bloemlezing* den dank van alle *Goe-Friesen*, de erkentelijkheid van allen die in deze zaken belang stellen, ruimschoots verdiend.

Ook heeft de uitgever den lezer aan zich verplicht door eenen duideliken, helderen druk, goed papier, flink formaat, in 't algemeene door een fraai en degelik voorkomen van dit boekwerk. Met alle recht kan het worden aanbevolen.

N°. 4 en 5, *For hús en hiem* en *Sljucht en Rjucht*, die hier ten slotte nog eene aankondiging en eene beoordeeling vragen, zijn tijdschriften, louter van letterkundigen aard.

Het eerste is een driemaandeliks tijdschrift, sedert 1888 verschynende, onder het bestuur van Dr. jur. PIETER JELLES TROELSTRA en onder vaste medewerking van T. E. HALBERTSMA en C. WIELSMA, drie Friesche letterkundigen, alle drie ook dichters, die wel tot de jongsten behooren in het Friesche letterkundige gild, maar wier namen, by d'oprichting van hun tijdschrift, toch reeds met lof bekend waren in de Friesche letterwereld. En hun tijdschrift heeft hunnen goeden naam nog zoo veel te meer doen uitblinken, en dien bevestigd. Sedert het jaar 1890 is het bestuur eenigszins veranderd; het bestaat nu uit PIETER JELLES en T. E. HALBERTSMA, bygestaan door zes vaste medewerkers.

De inhoud van *For hús en hiem* (*) is zekerlik ten volsten in overeenstemming met de goede voornemens die de bestuurder en de medewerkers, met de goede verwachtingen die de begunstigers en lezers, in letterkundigen zin, by de oprichting van dit tijdschrift hadden.

(*) Voor huis en — — — heem? Het Friesche woord *hiem* is, in algemeenen zin, het zelfde woord als het Hoogduitsche *heim* en het Engelsche *home*; maar het heeft, in het dageliksche leven, nog de byzondere beteekenis van: erf (of *werf*, zoo als de Hollandsche boeren zeggen), de naaste omtrek van een boerenhuis.

Eene ryke verscheidenheid van welgeschrevene, soms geestige opstellen van verschillende aard, van welgekozene verdichte verhalen in flotten trant, van aardige zedeschetsen, van schoone en liefelike gedichten, het eene met het andere eene boeiende lezing opleverende, vindt men in dit tijdschrift by een. Aan menigerlei afwisseling ontbreekt het waarlik niet. Ook hebben verschillende letterkundigen, ouden en jongen, oude bekenden en nieuuelingen, hunne bydragen daar aan geleverd. Het is bezwaarlik om juist dit of dat opstel, 't eene of 't andere verhaal, deze of gene versen te roemen als byzonder welgeslaagd, als uitmuntende in taal en stijl, als uitblinkende in dichterlike schoonheid. En eveneens heeft het byzondere moeilikheid in, om het eene of andere in afkeurenden zin aan te wyzen. Het eerste doen wy 't liefste; en zoo vermelden wy dan allereerst met grooten lof HALBERTSMA's *Printsjes út it Fiskerslibben* (Prentjes uit het Visschersleven), waar in de begaafde opsteller ons op zeer onderhoudende wyze veel merkweerdigs en byzonders mededeelt uit het leven en bedryf der visscherlui van Peasens (ofte wel Moddergat) en Wierum, de byzondersten onder de Friesen tusschen Flie en Lauers die de zeevisschery in het groot, op de hooge Noordzee uitoefenen. En eveneens HALBERTSMA's eenvoudig schoon en innig roerend gedicht *Oan 't Fryske Wâd* (Aan het Friesche Wad -- de Wadden, tusschen de eilanden en den vasten wal):

Ik siet oan 't ienlik séstrân,
Yn tinken wei, allinne;
It sintsje doek nei 't nêst ta
En smiet syn poarpen strielen
Oer slink en banken hinne;
Oer 't wetter, det yn weachjes,
Sa prús en boartlik, oankaem;
Det brúzend rôlle en wâlde,
Him jowend' nei de machten,
Yn sé en loft biskûle;
Oer 't blinkend dún der jinsen
Fen Skiermountseach en Aemlân;
Oer 't mieuwke, sêfkes widzjend'
As 't blanke skom fen 't wetter;
Oer 't wite seil fen tsjalken,
Dy-t earst op de ebbe sliepten,
Allyk as dodsjende eintsjes;
Mar, fen 'e flood bitritsen,
Hjar blanke wjukken spraetten
En silvren foergen makken,
Hwer hja hjar wei lâns namen (*).

(*) Ik zat aan het eenzame zeestrand, in gedachten verzonken, alleen; het zonnetje dook naar het nest, en zond (smeet) zijne purperen stralen over slenk en (zand-)banken heuen; over het water, dat in golfjes, zoo monter en speelziek aankwam; dat bruisend rolde en kookte, zich gevende naar de machten, in zee en lucht verscholen; over het blinkend duin, daar ginder, van Schiermonnikoog en Ameland; over 't meeuwtje, zachtkeus wiegelend als het blanke schuim van 't water; over het witte zeil van tjalken, die eerst op de ebbe sliepen gelijk als sluimerende eendjes; maar, door den vloed betrokken, huue blanke wieken spreidden, en silveren voren maakten, waar zy hunnen weg langs namen. (De schepen kunnen op de Wadden by ebbe niet vareu; dan blyven ze op den droog geloopen bodem liggen, tot de vloed hen weer opheft.)

Nu hier de naam van dezen letterkundige genoemd wordt, moet het my van 't herte, met hoe veel blijdschap ik wederom iemand uit het beroemde geslacht der HALBERTSMA's, een naneef van dat nooit volprezene broederpaar „Doctor EELTSJE” en „Dominy Joost” als Friesch letterkundige begroet. Ja, met groote blijdschap zien alle Friesen dien welbeminden naam weêr eene weerdige plaatse innemen onder de namen der hedendaagsche Friesche dichters en prozaschryvers, met voldoening dien ouden naam, die zoo vele zoete herinneringen opwekt, weêr pryken onder gedichten als *Oan 't Fryske Wâd*, onder opstellen als de *Printsjes út it Fiskerslibben*.

Welkom, TJALLING EELTSJE HALBERTSMA! welkom in de ryen der Friesche schryvers. Uw edele, oude naam spelt ons veel goeds, uwe gedichten en geschriften toonen ons reeds wat Gy kunt, en hoe ook U de heerlike gave des lieds, de kostelike gave van meesterschap der tale geschonken is. Bereid Gy onzer adeloude tale nog heil en bate in overvloed, in menig schoon gedicht, in menig volgeestig en degelik geschrift!

Nommele, eab'le Fries! Du, nye twiig út 'e âlde stamme! Wolkom om dyn namme, om dyn skaei! Wolkom om dyn wirk! Thryeris wolkom om 't jinge Du yette folbringe scilste ta eare end rom fen ús memmespraek, ta siele-njue end bliere wille fen alle Goe'-Friesen! ()*.

Verder vinden wy in *For hús en hiem* nog menig juweeltje van taal en stijl en van dichterlike begeestering, ook van lach en luim en gulle scherts, geschreven door PIETER JELLES, C. WIELSMA, H. VAN WARNERS, SJIRK LINSSES VAN DER BURG en anderen — te veel om afsonderlik te vermelden. Byzonder wel geslaagd in den trant van GYSBERT JAPICX's minnedeuntje *Wobbelke*, is een vers van den voorlaattstgenoemden, getiteld *Fryske Roskaem*:

Ja, op de Fryske groun
Is my it libben jown,
Ha 'k wille hawn.
Hwer-t mem fen „poppe” song,
Of fen 'e „groppe” song,
Of „Fryslân boppe” song:
Det is myn lân (†).

Nog schitteren vier gedichtjes van den begaafden PIETER JELLES als vier reine perelkens in de krone van *For hús en hiem*. Het zijn verfrieschingen van Latijnsche, Oud-Christelike kerstzangen. Wyl die overzetting in het Friesch zoo byzonder wel geslaagd is, wyl die gedichtjes zoo uitmunten in liefeliken eenvoud, in zoetvloeiende, zangryke welluidendheid moeten ze hier met lof vermeld worden. En ik kan my het genoeg niet ontzeggen ze nog nader den lezer voor te stellen, zy het dan ook slechts in hunne eerste strofen.

(*) Edelaardige, degelik-bekwame Fries! Gy, nieuwe twiig uit ouden stam (*Twigen uut ien âlde stamme* is de naam van een der bekendste werken der gebroeders HALBERTSMA!) Welkom om uwen naam, om uw geslacht! Welkom om uw werk! Driemaal welkom om 't gene Gy nog volbrengen zult tot eere en roem van onze moedertaal, tot zielsgenorgen en bly genot van alle Goede-Friesen.

(†) Ja, op de Friesche grond is my het leven gegeven, heb ik genot gehad. Waar moeder van „poppe” zong, of van de „groppe” zong, of „Friesland boven” zong: Dat is mijn land. — Deze woorden in betrekking op „*Sûse, nane, poppe! 't Berntsje leit yn 'e groppe*”, het begin van een algemeen bekend volkseigen Friesch wiegeliedje. — *Groppe* is de naam van eene groeve, als een breede, diepe goot, in de Friesche koestallen.

Vox clara ecce intonat,
Obscura quaeque increpat:
Pellantur procul somnia,
Ab aethere Christus promicat.

*Hark, ho't de kleare stimme sprekt,
Dy troch de tsjusternisse brekt:
Slach op út jinne slomme 't each,
De Kristus daget fen omheech.*

Puer natus in Bethlehem,
Unde gaudet Jerusalem.

*In bern is berne yn Bethlehem,
Ho fleurich is Jerusalem.*

Parvum quando cerno Deum
Matris inter brachia,
Colliquescit pectus meum
Inter mille gaudia.

*As ik sjuch, ho't lytse Godbern
Yn syn memme earmen leit,
Den toraent my hast it herte,
Fol, oerfol fen sillichheid.*

Dormi fili, dormi! mater
Cantat unigenito;
Dormi puer, dormi pater,
Nato clamat parvulo:
Millies tibi laudes canimus,
Mille, mille, millies.

*Sliep, myn ienichst berntsje, slomje!
Swiete sängen sjong ik dy.
Lytse boi, dy wol ik romje:
Soan en heit bistou fen my.
Túzenkear scil' ús lofsängen rúze,
Túzenkear for dy, myn kúze (*).*

Is er, by zoo veel roemens, niets te laken?

O, zekerlik!

Sommige gedichten toch zijn al te plat — 't zijn maar rymen. En de taal van sommige opstellen is verre van zuiver, en vol leelijke Hollandsche bastaardwoorden (b. v. *biriucht* voor bericht, in plaats van *tynge* of *mie*; *torech* (terug) in stede van *tobek*, en honderd dergelyken). Boerschheid en slordigheid hebben hierin veel op hun geweten. De houderige, vaak zoo onachtzaamlike versen van S. S. KOLDIJK kunnen ons nog maar weinig behagen. Toch is er verbetering te bemerken (b. v. in de eerste strofen van *It fanke fen 't Eilân*, (Het meisje van 't eiland), vergeleken by 't gene KOLDIJK in *It jonge Fryslân* vroeger ons bood (Zie *De Tijdspiegel*, in 't Januari-nummer van 1883). PIETER JELLES en C. WIELSMA (om ons tot de ouderen te be-

(*) Hier geene verdietsching! By Latijn en Friesch nevens elkanderen, en elkanderen verklarende, heeft de lezer van *De Tijdspiegel* geen tolk noodig.

palen, en de jongeren niet te ontmoedigen) hebben wis ook geen gelukkige greep gedaan in de laden hunner schrijftafels, waarin zy hunne handschriften bewaren, toen zy hunne opstellen *Wylde hieren. Mooi en mál út it Grinzer Studintelibben* (Wilde haren. Mooi en mal uit het Groningsche studentenleven) en *Ut Marswier* (een verdichte dorpsnaam) in hun tijdschrift eene plaats gaven. Onbeduidende zedeschilderingen zijn dat, gekunstelde, langdradige, en eentonige opstellen, trots alle jacht op byval, en alle jacht op geestigheden, die wel als flauwe grappen voor 't licht komen; niet het minst in de zedeschets uit het Friesche dorpsleven, die bovendien aan groote slordigheid van taal lijdt. En de *Sinnestrielen* (zonnestrallen) van den eerstgenoemden geven, dunkt my, geen licht noch warnte, maar een zonderling, *teisterich skinsel* — een schijnsel dat vele Friesen voor een dwaallicht houden, en te recht zich daar van afwenden. PIETER JELLES en C. WIELSMA beiden kunnen ons wel wat beters geven — ja zoo veel voortreffeliks, als zy zich maar houden, de laatste aan puntdichten, volks- en kinderliedjes, de eerste aan verhevenere poëzy. In het proza ligt hunne kracht niet.

Eene byzondere afdeeling van *For hús en hiem* is gewijd aan de kinderen, „*For de bern*,” en brengt hun aardige vertelseltjes, oude en nieuwe, en *sjongsomme* (zangbare? tot zingen geschikte) liedjes, met raadsels en allerlei andere dergelyke zaken om de *bern* aangenaam en nuttig bezig te houden op *winterjûnden* en *reinige sneinen* (winter-avonden en regenachtige zondagen). Dit is zeer wel ingezien en zeer wel gedaan, en strekt tot byzondere aanbeveling voor het tijdschrift, dat zich een *tiidskrift for it Fryske húsgesin* noemt, en waaraan dus ook de *Fryske berntsjes* hun deel moeten hebben. Onder de medewerkers, die aan deze afdeeling ook byzonderlik hunne gaven wyden, merken wy, nevens C. WIELSMA en anderen, ook met genoegen op de bekwame en geestige vertelster voor kinderen, die zich onder den schuilnaam NYNKE FEN HICHTUM verborgen houdt.

Dat het tijdschrift *For hús en hiem* ook wel degelik een echt kind is van zynen tijd, wel degelik ook bewijst t'huis te behooren in het jongste tijdvak onzer Friesche letterkunde op bladzyde 15 hier voren door my reeds als „het wetenschappelijke tijdvak” gekenmerkt, blijkt ook hieruit dat er sommige opstellen van wetenschappeliken aard in zijn opgenomen (ofschoon het louter een letterkundig tijdschrift is), en dat ook de *Folklore* er in vertegenwoordigd is, die tak der oudheidkundige wetenschap, die in den tegenwoordigen tijd overal zoo by voorkeur beoefend wordt. Het wetenschappelijke in *For hús en hiem* vindt men op taalkundig gebied, waar vele Friesen eene byzondere voorliefde voor hebben. Het bestaat uit bydragen van Dr. F. BUITENRUST HETTEMMA, onder anderen eene verhandeling naar aanleiding van VAN BLOM's *Friesche spraakkunst*; van my zelven over *Franjebúrren en Frisk end Flaemsk*; van J. H. J. VAN WAGENINGEN THOE DEKAMA een „*taelpraetsje*” over *Franske wyn* (wind). Dit laatste, eene geestige en welgeschrevene vermaning, moge betrachtiging vinden en beterschap brengen by dat *uwtskaeid brod* (om met „GYSBERT-OM” te spreken), by die verbasterde Friesen, die zich niet schamen allerlei Fransche woorden, zuiveren en bastaarden, in onze reine Friesche taal te mengen, en die zoo van den oud Frieschen edelaard vervallen zijn, dat zy (*o wylde wieren! Thors hammer mei dokken freämdsin togrüselje!*) dat zy wel Fransche neigingen in hunne harten koesteren.

Byzondere vermelding verdient ook nog een zeer eigenaardig opstel, getiteld:

Grounwoartels. Sizkes en teltsjes út 'e folksmûle opskreaun, dat wel als eene toelichting beschouwd kan worden by het schoone gedicht van SJIRK LINES VAN DER BURG, *I'e smid fen Earnewâld*. Dat opstel bevat eene mededeeling van allerlei volks-overleveringen, over *foartsjirmery* en *tsjoendery* (spokery en heksery) en andere dergelyke zaken, uit het Friesche Waterland (de omstreken van Wartena en Earnewoude), en is voor de navorschers, die daarin belang stellen, zeker van veel weerdy. Die zaken zijn door den schryver van die verhandeling grondig onderzocht en met uitvoerigheid beschreven, en zóó, gelijk hy dat doet, is het in der daad de rechte wyze. Hy noemt ook onverholten de menschen by naam en toenaam, die daarin eene rol spelen, welke dan ook; menschen die nog leven, of wier kinderen nog leven, en in de streek hunner inwoning wel bekend zijn. Het mag betwyfeld worden of dit wel betamelik zy. Hadde de schryver die namen weggelaten, of anders slechts door voorletters aangeduid, zijn betoog ware daarom niet minder duidelijk geweest, en den betrokkenen luiden ware aanstoot gespaard gebleven. Wat echter de zaak op zich zelve aangaat, zeggen wy gaarne: *sokke mar mear!*

Vermelden wy ten slotte nog dat *For hús en hiem* der Friescher taalzake en letterkunde ook eenen byzonder goeden dienst bewijst door aankondigingen en beoordeelingen te geven van nieu verschenene Friesche werken, of van zulke geschriften die in het byzonder over Friesche zaken handelen — en dat dit op flinke wyze geschiedt. En eindelijk nog geeft eene *Fraechbos* den weetgierigen nadenker gereede gelegenheid om degelijke antwoorden op zyne vragen te erlangen van geleerde en Friesch-volksaardige mannen, als DR. F. BUITENRUST HETTEMÀ, DR. L. C. MURRAY BAKKER, J. J. VAN DER GEEST, G. VEENDORP en vele anderen die zich onder schuilnamen of voorletters verbergen.

For hús en hiem volgt de spelling van het *Selskip*, die heden ten dage de gebruikelikste is. Toch is het bestuur van dit tijdschrift vryzinnig genoeg om eene andere spelling niet te weren uit de opstellen die ter plaatsing ingezonden worden, gelijk ik zelve met voldoening mocht ondervinden. Het uiterlike verdient alle lof. Het is degelik en eenvoudig, naar der Friesen aard.

En, ten slotte, *For hús en hiem*, al laat zich in de laatste afleveringen van dit tijdschrift (tot veler gerechte ergernisse) wel een heillooze roode geest bemerken — *For hús en hiem* verdient ruimschoots de instemming waar mede het door de Friesen ontvangen is en begroet — verdient ook verder alle aanbeveling. Een lang en *tierich* leven zy er aan beschoren!

Over N° 5, het nieuwe, goedkoope, letterkundige weekblad van WALING DYKSTRA, dat met medewerking van B. S. HYLKEMA en M. MIEDEMA te Bolsward by M. MÄRKELBACH verschijnt, onder den naam van *Sljucht en Rjucht. Rym en Onrym*, en onder de zinspreuk van GYSBERT JAPIEX: „*Nim it for Ijeaf, it is sljucht en rjucht*” (neem het voor lief, het is eenvoudig en rechtschapen) — kan hier niet veel worden geschreven. Immers dit blad verschijnt eerst secert Nieuwejaar 1890. Ook is er maar een kortstondig leven aan beschoren geweest. Juist een jaar oud, is het weêr te niet gegaan, en sedert Nieuwejaar 1891 niet weêr verschenen. Toch mag het als eene opmerkelijke verschyning in de Friesche letterwereld, hier niet onbesproken blijven.

WALING DYKSTRA is geen classisch geleerde, maar een man met eenen hel-

deren geest en veel gezond verstand (*egintlik is 't en âldbiisfeint*), rijk begaafd met hetgene de Duitschers *Mutterwitz* noemen. En byzonder wel ter tale. Zyne muse is als eene flinke, lichamelik zeer gezonde, ietwat boersche, goedlachsche en zanglustige Friesinne, de dochter van eenen zeer vryzinnigen vader, eene kloeke deern, een „heldere tasch”, maar — die niet ter kerke gaat. En fijn gevoelde poëzy, verhevene gedachten, kieskeurige taal moet men by haar niet zoeken.

En juist om en door dat alles leest een aanmerkelik deel des Frieschen volks WALING DYKSTRA's versen en andere geschriften zoo geerne, zingt zoo geerne zyne liedjes, hoort hem zoo geerne spreken op zyne *winterjûndenochten*. Hy is dan ook zoo recht een schryver en spreker voor het volk, voor boer en burger en werkman; hy weet zoo juist den volkstoon te treffen. Hy is in der daad een zeer flot rymmer, een geestig en handig schryver, een meester in de volksspreektaal. En de strekking van 't gene door hem in woord en geschrifte den volke toekomt, is steeds eerbaar en deugdelik, maar — door drongen van eenen sterk uitgedrukt vryzinnigen geest, wat kerk en staat betreft. Dit heeft ten gevolge dat slechts de helft van het Friesche volk hem aanhangt. Die eigenaardige, deels voortreffelike eigenschappen des bestuurders van *Sljucht en Rjucht* komen in dit zijn weekblad duidelik weêr aan 't licht; b.v. in zijn allergeestigst berijmd verhaal: *Fier der om roan, Tichte by foun* (verre er om geloopen, dicht by gevonden).

WALING DYKSTRA is hier weêr geheel zich-zelve. En het schijnt wel als of zyne medewerkers trouw volgelingen van den ouden voorganger zijn, als of zyne hoedanigheden ook op hen zijn overgegaan. Dit blijkt by voorbeeld uit het gedicht van M. M(IEDEMA — 'nt wier?), dat *Peaskemoarn* (Paaschmorgen) heet, en ook op Paaschmorgen den lezers in handen kwam. Het is zoo flot en flink en floeiend van taal en rijm, als men maar begeeren kan. Maar het vertolkt geenszins de blyde en verhevene gevoelens die het Christelik-geloovige deel des volks (en dat heeft toch in de eerste plaats met het Paaschfeest te doen) op dien Heiligen morgen bezielen.

Nevens eenige goed geslaagde verdichte verhalen komen in *Sljucht en Rjucht* ook enkele opstellen voor, die wy met genoegen begroeten, en die eenen meer degeliken, schier wetenschappeliken inhoud hebben. Het zijn van WALING DYKSTRA: *Gysbert Japicx*, zeer lezenswaardig, en over (het woord) *Ontcikkeling*, zeer behartigingswaardig, *Eala, frije Friezen!* enz. Van J. N. WIERSMA over het spreekwoordelik gezegde *Sljucht en rjucht as dy fen Bolsert*, en van my zelven *Fen 't iene yn 't oare*, dat ten deele een weêrslag is op het voorgaande; ook *Talsma end Tolsma*. Een aardig geschreven opstel in dezen trant is ook dat van B. S. H(YLKEMA?) *Eat fen'e Sékant*, dat voor den natuurvorschier niet van belang ontbloomt is, en dat lichtelik leiden kan tot verdere nasporingen en mededeelingen op het gebied der natuurkundige wetenschappen, waarvan tot nog toe zoo weinig by Friesche schryvers bespeurd is.

Saamgetrokkene en versletene woorden, gelijk de volksmond in de dageliksche spreektaal ze wel voortbrengt, mogen in een blad dat op deugdelike en gekuischte taal prijs stelt, niet voorkomen. B. v. niet zulke woorden als *hwérsanne* er een is, en dat op bladzyde 15 gevonden wordt. Dit woord dient in zynen vollen form, als *hwérsa earne* (waarzoo ergens) geschreven te worden. Immers de Friesche taal is in heere tegenwoordige gedaante, vooral

als volkssprektaal, reeds saamgetrokken, versleten, formloos genoeg — en te veel. De schrijftaal dient de oorspronkelijke volle vormen te behouden; de spreektaal heeft dan daaraan een staf en steun, waaraan ze zich oprichten kan. Voor dien anderen kanker der Friesche taal, het gebruiken van Hollandse bastaardwoorden en andere vreemde inkruipsels, behoeven wy in *Sljucht en Rjucht* niet te vreczen. Daartegen houdt WALING DYKSTRA goede wacht; getuige zyne opstellen *Ontwikkeling* in N°. 2, en *Moadepopkes* in N°. 17.

Van veel belang is in dit blad de *Briefwissel*, waarin veelal goede antwoorden op velerlei vragen gegeven worden, tot onderrichting van weetgierigen. Dan nog komen puntlichten, kwinkslagen, raadsels, enz. in ruime mate als *Bledoflsels* voor. Kortom, het Friesche volk dat lichte leesstof ter ontspanning en ter verstrooiing zoekt, vindt in *Sljucht en Rjucht* zyne gading. En in dezen zin zal dit weekblad, al bleef het by eenen enkelen jaargang, ook wel nut stichten op zynen weg door de Friesche *goaën* en *grietenyen*, *stedden* en *doarpen*, *kriten* en *buorren*.

Zoo zal en moet ook de kostelijke zaak van ons Friesdom in al heure eigenheden en in al heuren omvang nog ruimschoots en rykelijk bevorderd en gebaat worden door al de vijf werken die hier den lezer zijn voorgesteld, door alles wat op volksaardig en op wetenschappelijk gebied in het loopende tijdvak der Friesche taal is in het licht verschenen.

Heil den erve der vrye Friesen!

Heil de erfenis der Stand-Friesen!

Klink den end daverje fier yn it rûnd,
Dyn âlde eare, o Fryske grûnd! (*)

Haarlem.

JOHAN WINKLER.

(*) Referein van het Friesche volkslied:

Klink dan en daver ver in het rond,
Uw oude eere, o Friesche grond!